

SODOBNA RAZMIŠLJANJA KATOLIČANA

I.

Zgodovinski čas, ki v njem živimo, je s svojimi usodnimi dogodki čudovito odprl in razširil pogled v tisto tragično notranjo napetost modernega osebnega in zlasti še družabnega življenja, ki je gornja, vodilna in odločujoča plast človeške družbe večinoma ni videla in čutila ter se je ni nikdar prav zavedela.

Ni treba, da bi pritrjevali pesimistom, ki vidijo v sedanjih dogodkih odločilen boj za obstanek in propad evropske kulture in civilizacije. Naj bo odločitev te vojske še tako važna in usodna, če je beseda o evropski kulturi resnična in je ta kultura sama v sebi še zmožna življenja in razvoja, potem tudi zaradi takega ali drugačnega izida te vojske ne bo propadla. Za evropsko civilizacijo nam pa tudi ni treba skrbeti. Ta se je že toliko razširila po svetu, da je ne bo konec, tudi če bi Evropa popolnoma propadla.

Kljub vsemu temu pa nas današnji čas z vso nujnostjo in odločnostjo sili k razmišljanju, kako in zakaj mora Evropa, komaj dobrih dvajset let po minuli svetovni vojski znova doživljati tako strahotne in usodne pretrese. Posebno kristjani in katoličani smo v tem pogledu postavljeni pred naloge in probleme, ki ne smemo iti mimo njih, ne da bi se vanje resno poglobili in jih skušali prav rešiti.

Gotovo so vplivale na ta usodni razvoj tudi mnoge vnanje okolnosti, vnanji vzroki. Vendar bi bilo zelo površno in naivno, če bi kdo mislil, da je vse nesreče, ki je danes prišla nad veliko večino Evrope, kriva predvsem le napačna, bodisi preveč popustljiva bodisi preveč nenasitna zunanja politika vodilnih evropskih držav. Sedanji gigantski boj ima brez dvoma globlje korenine, pri tem spopadu gre za več, za mnogo več kot samo za neki nov vnanji državopolitični red v Evropi.

Predvsem ne smemo prezreti dejstva, da je svetovna vojska odprla problem novega socialnega in gospodarskega ter s tem v zvezi tudi problem novega političnega reda v tako imenovanem kulturnem svetu. Zmagovite velesile pa se kljub vsem socialnim reformam in ustanovam, ki so jih po vojski uvedle, v resnici le niso prav znašle v novih razmerah, niso prav razumele in upoštevale bistvenih potreb in

zahtev novega časa. Tudi po vojski so hotele vladati svet v bistvu na stari način, s starimi demokratičnimi in liberalnokapitalističnimi načeli in metodami. Skratka, hotele so ohraniti stari red in ga le z nekaterimi naj-nujnejšimi socialnimi reformami izpopolniti in novim razmeram prilagoditi.¹

To je bila velika, vprav usodna napaka. Toda ravno v tej zvezi se nam odpira še drug, globlji pogled, ki zadeva duhovno plat celega problema. Kot kristjani in katoličani se namreč vprav tu ne moremo ubraniti vprašanja, kako je bilo kaj takega sploh mogoče, kako da je imel ravno najbolj krščanski in katoliški del modernega sveta tako malo smisla in razumevanja za njegove najbolj pereče in bistvene zahteve in probleme.

Kristjani in katoličani smo se od nekdaj radi ponašali, da imamo najglobljo, z božjim razodetjem podprto in bistveno izpopolnjeno, edino zares odrešujočo življenjsko resnico. Kljub temu pa so se stvari vprav med nami tako razvile, da vladajo in oblikujejo sodobni svet krščanstvu tuje in sovražne sile, sami pa smo pri današnjem zgodovinskem preobražanju sveta potisnjeni v stran in nimamo na to odločilno dogajanje skoraj nikakega, gotovo pa ne odločilnega vpliva.

Gotovo nismo samo mi krivi, da se je tako zgodilo. Vendar priča to, kar doživljamo vsa povojna, zlasti pa zadnja leta, da v resnici nismo znali in umeli vtisniti sodobnemu svetu pravega krščanskega lica. Ta žalostna ugotovitev nas še posebno sili, da moramo iti vase ter se z vso resnobo, če treba tudi z vso brezobzirnostjo vprašati, ali nismo vendarle tudi mi sami krivi ali vsaj močno sokrivi tega čudnega in in za premnoge med nami nepričakovanega in nerazumljivega dogajanja.

¹ Prav te dni smo brali, kako je francoski list »L'Aube« naštel med osnovnimi napakami, ki so zakrivile sedanjo nesrečo Francije, naslednje: »Strankarska razcepljenost, lenoba duha, pomanjkanje poguma in značaja, sebičnost ter včasih degenerirani idealizem. Predvsem pa pomanjkanje ocenjevanja in presoje.« Temu bo pritrnil vsak, kdor je imel priliko opazovati, kako se demokracija in zlasti še demokratični parlamentarizem kljub očitnim in usodnim pomanjkljivostim in nujni potrebi temeljite preosnove v resnici nista nič razvijala in izpopolnjevala in kako so zapadne velesile vedno znova težile k obnovi predvojnega svetovnokapitalističnega gospodarstva. Saj so v tem smislu potekale vse svetovne gospodarske konference in komisije. Še jeseni leta 1937., ko so Francija, Velika Britanija in Združene severnoameriške države sklenile znani valutarni dogovor, si lahko slišal na plenarnem zasedanju Zveze narodov v gospodarski komisiji pravcate tirade o novi dobi svobodnega svetovnega gospodarstva, ki da se na tej podlagi začinja. Seveda so morali takoj naslednje leto ugotoviti, da se te optimistične nade niso niti malo izpolnile.

II.

Navadno odgovarjajo na prednje vprašanje nekako takole: Kristjani in katoličani smo bili preveč mrtvi, mlačni in neodločni, smo preveč pustili, da se je vse osebno in javno življenje razkristjanilo, smo se premalo trudili in premalo storili, da bi v vsem našem življenju resnično zavladal Kristus. Če bi tega ne zanemarili in dopustili, bi prav gotovo ne zabredli tako daleč, bi bilo to, kar danes doživljamo, popolnoma nemogoče.

Gotovo je vse to res in prav. O vnemi in odločnosti pa o mlačnosti in neodločnosti modernih evropskih katoličanov bi lahko povedali marsikaj žalostnega in bridkega, časih tudi naravnost ponižujočega in smešnega. Vendar je gornja razlaga sama na sebi presplošna, pove premalo, v čem in kako smo prav za prav grešili, in zlasti še, zakaj smo to storili.

Če hočemo na to vprašanje določneje in konkretnije odgovoriti, moramo predvsem opozoriti na nekatere važne, da bistvene posebnosti modernega sveta in življenja v njem. Dejstvo je namreč, da se moderni svet v marsičem močno, časih kar bistveno razlikuje od prejšnjega. Naravna posledica tega pa je, da bi se sodobnim razmeram in potrebam zares ustrezajoč način praktičnega krščanskega življenja in udejstvovanja v marsičem ločil od dosedanjega, starim življenjskim razmeram in potrebam prilagojenega.

*

Eno najosnovnejših in najvažnejših dejstev, ki se po njem današnji svet razlikuje od prejšnjega, je tista stalno naraščajoča navezanost nas vseh na družbo in družabne razmere, ki se v njej izraža postopna, vedno intenzivnejša kolektivizacija vsega našega življenja.

Dokler je prevladovalo še staro naturalno gospodarstvo, kjer so si ljudje vsaj v glavnem sami doma pridelovali in napravljali, kar so zase potrebovali, so živeli vsak svoje, sicer preprosto, pa vendar razmeroma samostojno in neodvisno duhovno in materialno življenje. Res je bil v teh razmerah vsak posameznik ozko vključen v krog svoje domače rodbine in recimo še soseske, vendar o kakih drugih, širših vplivih in kaki drugi, dalj segajoči odvisnosti skoraj ni mogoče govoriti. Poleg tega je preprosti človek prejšnjih časov živel v neprestanem stiku z naravo ter je imel razmeroma mnogo prostega časa. Vse to je vplivalo nanj, da je bil bolj vase obrnjen in zato tudi bolj razpoložen za pravo versko doživljanje in izpolnjevanje verskih zapovedi.

Moderni človek pa živi v popolnoma drugačnih razmerah. O kaki resnični duhovni in materialni svobodi in neodvisnosti tu večinoma ni mogoče govoriti. Duhovno smo vsak trenutek izpostavljeni neštetim vplivom najraznovrstnejših idejnih tokov

in struj z vseh delov sveta. Časopisje, kino, radio in druga taka moderna propagandna sredstva oblikujejo modernega človeka, da največkrat niti sam ne ve prav, kdaj in kako zelo se je vdal njihovemu vplivu. Materialno pa je moderni človek preko tako imenovanega menjalnega mehanizma vključen v širše, narodno in svetovno gospodarsko dogajanje in s tem združeno nastajanje vedno novih ter stalno prelivanje in spreminjanje že obstoječih socialnih odnosov. Skratka, niti duhovno niti materialno ni moderni človek nič več samostojen, je močno podružabljen, hočem reči, je močno navezan na družbo in družabne razmere, je silno od njih odvisen.

Vsemu temu se pridružujejo še nekatere druge važne posebnosti modernega življenja.

Neštete tehnične pridobitve modernega časa so povzročile, da je zajela vse človeško življenje silna naglica, ki ne da, da bi se kdaj zares umirili in vase poglobili. Pa tudi sicer živimo danes vse bolj napeto in intenzivno, kot so živeli v prejšnjih časih. Moderni človek sploh ne pozna in ne razume tiste lagodnosti, ki je bila prej običajna. Zlasti silna živost in žilavost modernega gospodarskega življenja, ki se v njem vsevprek uveljavljajo najraznovrstnejši, vzporedni in nasprotni interesi, silita modernega človeka, da se mora ves vreči v ta tok in mu posvetiti vse svoje sile. Samo tako se namreč lahko obvaruje škode ter si zagotovi vsaj kolikor toliko primeren obstanek.

Vse to je povzročilo, da živi sodobni človek silno naglo, napeto in žilavo. Zato pa mu le prevečkrat ne preostane tako rekoč nič časa in volje za razmišljanje o vsakovrstnih duhovnih vrednotah in problemih. Vrh vsega tega je moderni človek večinoma odtrgan od narave, ne pozna oziroma ne doživlja prav njenega čudovitega snovanja in njenih tajn. Zato ga bolj mikajo in vabijo vsakovrstna moderna tehnična čuda, ki vplivajo nanj s svojo velikostjo, silo, hitrostjo itd. Tudi to odvrača njegov pogled od duhovne plati človeškega življenja in njegovih problemov.

Vse to je torej povzročilo, da je moderni človek sam po sebi, po vsej svoji duhovni strukturi v primeri s svojim preprostejšim, pa v jedru globljim prednikom manj razpoložen za pravo duhovno, posebej še za pravo versko mišljenje in življenje, da se da lažje od tega odvrniti, se lažje popolnoma izgubi v posvetni miselnosti in posvetnih skrbeh.

Skratka, moderni človek je fizično in duhovno preveč zaposlen, je vse preveč zatopljen v vsakovrstne vsakdanje, posvetne skrbi in težave, pa tudi ugodja in zabave. Zato tolikrat sploh ne najde pravega časa in prilike, da bi resno mislil na Boga in svoje dolžnosti do njega. Tudi če še hodi k maši in prejema za-

kramente, opravi vse to le prevečkrat zgolj vnanje, skoraj bi rekel poslovno, nekako tako, kakor gre v tovarno na delo, v pisarno ali na borzo.

Seveda nočem s tem reči, da je vse to tako rekoč nujno tako, ali celo, da drugače sploh ne bi moglo biti. Še manj hočem s tem trditi, kakor da bi moderni človek lažje pogrešal opore žive vere v Boga in resničnega življenja po veri, kot so mogli to pogrešati ljudje prejšnjih časov. Ne, zdi se celo, da je ravno obratno res, hočem reči, da je današnjemu človeku v neugnanem vrvenju modernega sveta še prav posebno potrebno mirno in varno zatočišče večno veljavnih vrednot božje resnice, pravice in zlasti še božje ljubezni. Gre edinole za to, kako današnjega človeka obvarovati, da ga ne bi neštete vnanje okolnosti, naloge in mikavnosti modernega sveta preveč pritegnile nase, da ne bi njegovega pogleda preveč zaslepile in odtrgale od pravega življenjskega bistva in vira.

Na to vprašanje seveda ni lahko odgovoriti. V njem se namreč skriva sila zamotan psihološki problem, ki se ne da razjasniti brez temeljitega poznavanja in upoštevanja premnogih važnih posebnosti modernega individualnega in družabnega življenja. Vendar očitni neuspeh dosedanjega tradicionalnega pridobivanja modernih ljudi za vero in versko življenje ter njihovega oblikovanja v pravem krščanskem duhu, sili z vso nujnostjo, da se moramo v ta problem resno poglobiti in nanj vsaj kolikor toliko zadovoljivo odgovoriti. Skratka, poiskati moramo tako, zares sodobno obliko pravega krščanskega mišljenja in življenja, ki se je bo tudi moderni človek z vso dušo oklenil in v njej kot pravi kristjan in katoličan resnično zaživel.²

*

Še večja in pomembnejša je razlika med prejšnjim pa današnjim modernim svetom glede na družabno, posebej še na gospodarsko in politično življenje ter na vsakovrstne njegove probleme. Za zgled naj omenim le nekaj takih perečih in kočljivih vprašanj, ki so za našo

² Menda mi ni treba še posebej naglašati, da pri tem ne mislim na nikako reformo krščanstva samega na sebi. Gre edinole za časovno pogojeno obliko praktičnega krščanskega izživljanja v premnogih pogledih, ki ne zadevajo bistva krščanstva, pa imajo za njegovo uresničenje vendarle velik pomen. Kot zgled za to bi lahko navedel predlog v neki ameriški katoliški reviji, naj bi se obnovila stara krščanska navada maševati tudi popoldne in zvečer. (Prim. Slovenec, 15. junija 1940.) Če se spomnimo na razmere v velikih mestih in industrijskih krajih, kjer je vse polno ljudi, ki pridejo ob nedeljah zjutraj z nočnega dela, moramo reči, da bi že ta neznatna reforma veliko pomenila. Omogočila bi, da bi taki ljudje lahko v redu opravili svojo nedeljsko dolžnost, medtem ko je sedaj mnogokrat ne morejo.

moderno dobo posebno značilna in imajo za praktično ureditev našega življenja velik, časih kar odločilen pomen.

Spomnimo predvsem na temeljni problem pravičnega odnosa med poedincem in družbo, na vprašanje bistvenih pravic in dolžnosti, ki jih ima posamezen človek nasproti družbi in obratno. Res da je načelno stališče v tem pogledu za nas kristjane in katoličane jasno in nesporno določeno. Kljub temu pa je tu cela vrsta konkretnih, praktično zelo važnih vprašanj, glede katerih ne bi mogli trditi, da so običajni naši pogledi nanje dovolj jasni in določeni, da so v vsem zares pravilni, sodobnim razmeram in potrebam povsem ustrezajoči.

To velja kar po vrsti, na primer glede na vprašanja o odgovornosti za vsakokratni potek tako imenovanega družabnega življenja, o potrebi in pomenu vzajemnega sodelovanja različnih stanov in slojev pa o nujnosti in socialni funkciji vsakovrstnih trenj in borb v družbi, potem glede na vprašanje o socialni dolžnosti dela, o brezdelnih dohodkih, zlasti obrestih in pravici do njih, o prekomernem trošenju, o zasebni lastnini, njenih mejah in socialnih dolžnostih, o modernem podjetništvu in njegovih dolžnostih itd. Posebej velja to tudi glede vprašanj o socialni organizaciji modernega gospodarstva, ureditvi meznega razmerja in njegovih temeljnih problemov.

O vseh teh in še različnih drugih podobnih perečih vprašanjih našega časa moramo priznati, da imajo v današnjem modernem življenju povsem svojevrsten značaj in svojo posebno vsebino. Vse te reči se dajo zares uspešno in učinkovito obravnavati in reševati samo na sodoben, našim modernim razmeram in potrebam povsem ustrezajoč način. Drugače mora biti ves napor za zares zadovoljivo rešitev teh vprašanj brezuspešen, ne more zadovoljiti niti najbolj upravičenih želja in zahtev.

Zlasti je pri teh rečeh vsakršno zanašanje na neka splošna, za vse čase in vsakršne razmere veljavna gospodarska in socialna načela povsem jalovo in brezuspešno. Če hočemo tu pripomoči osnovnim krščanskim življenjskim načelom do praktične veljave, če hočemo ta vprašanja zares vsestransko pravično in zadovoljivo urediti, si jih moramo najprej pravilno zastaviti, tako kot nam jih resnično življenje samo postavlja. Šele potem bomo lahko našli tak odgovor nanje, ki bo hkrati ustrezal krščanskim življenjskim načelom pa tudi realnim potrebam in zahtevam modernega življenja.

V tem pogledu so kristjani in katoličani ravno v času, ko so različna taka vprašanja postajala najbolj boleča in pereča, silno mnogo grešili in zamudili. Namesto da bi se teh vprašanj brez odlašanja zares praktično lotili, kakor je terjalo realno življenje, so večinoma mrtvo čakali, kdaj se bo v teh rečeh oglasila Cerkev in dala povsem konkretna in določena navodila, kaj jim je storiti. Pa tudi sicer so se večinoma čudovito nevedno

in ozkosrčno oklepali starih, iz prejšnjega naturalnega gospodarstva povzetih osnovnih gospodarskih in socialnih nazorov ter so se omejevali na neka splošna, v modernem menjalnem gospodarstvu neuresničljiva in zato nujno mrtva načela.³

Tako se je zgodilo, da je krščanski socialni nazor in nauk ostal v veliki večini mrtva črka, brez prave življenjske sile in učinka.⁴ To pa je imelo za razvoj moderne družbe vprav usodne posledice. Na eni strani so ljudske, zlasti delavske množice pod pritiskom težkih socialnih razmer izgubljale vero v odrešilno moč krščanstva (prim. gibanje za prevzem marksističnih gospodarskih naukov) ter so se mu toliko laže odtujevale. Na drugi strani pa so dobile v teh najbolj bolečih in perečih vprašanjih vodilno vlogo krščanstvu nasprotne ideologije in struje, ki so z radikalnimi, čeprav zmotnimi, večkrat tudi neiskrenimi gesli pritegnile nase široke ljudske plasti ter so pričele v njihovem imenu sodobni svet preurejati in ga po svoje oblikovati.

Škoda in nevarnost, ki izvira od tod, je še hujša kot v prejšnjem primeru ter jo je mnogo težje popraviti oziroma odstraniti. Dokler gre samo za to, kako dati praktičnemu krščanstvu tako sodobno lice, da ga bomo modernemu človeku laže približali, ga storili zanj bolj sprejemljivo, je vsa stvar še razmeroma lažja. To velja toliko bolj, ker je današnja stiska že sama na sebi mnoge ljudi nagnila k Bogu in veri. Drugače pa je tedaj, ko gre za najbolj vsakdanja, praktična življenjska vprašanja, kjer more samo zares intenzivno in uspešno praktično delo učinkovito prepričati o pravilnosti določenega življenjskega nazora.

V teh rečeh se ne moremo zanašati na nikakršno spreobrnjenje ljudi, da bi se sami zopet približali krščanstvu, če ne bomo znali praktično pokazati in dokazati njegove odrešilne

³ Zelo zanimiva in poučna je v tem pogledu zgodovina našega domačega krščanskega socialnega gibanja, ki je imelo že takoj prva leta po vojski vso teoretično osnovo, da bi se lahko popolnoma prilagodilo modernim gospodarskim in socialnim razmeram in potrebam, pa se zaradi popolnega nerazumevanja in trdovratnega odpora predstavnikov stare smeri ni moglo do tega povzpeti. To je vzrok, da nima naše krščansko socialno gibanje še danes nikake zares sodobne in aktualne socialne ideologije, in da tudi tam, kjer bi imeli priliko in možnost sistematično zajeti ves naš socialni problem in ga izdatno reševati, ne znamo tega niti prav poprijeti, kaj še izvesti.

⁴ Da se vnaprej zavarujem pred nepotrebnim nesporazumom in neosnovanimi očitki, poudarjam tudi tu, da nočem s temi svojimi pripombami in ugotovitvami niti najmanj ne valiti krivdo za to na Cerkev. Ravno nasprotno! Že v svoj knjigi *Socialni nauk Cerkve* po besedilu papeških okrožnic (1939) sem v sklepnem poglavju (str. 412—427) pokazal, da je Cerkev v tem pogledu pač dovolj storila, le kristjani in katoličani so bili v teh rečeh čudovito duhovno leni in malomarni, večkrat tudi sebični ter so v cerkvenem socialnem nauku le preradi iskali predvsem opore za obrambo svojih koristi.

moči tudi na tem področju, tudi v teh, posvetnih rečeh. Zato nas čaka tukaj še posebno velika, težka in kočljiva naloga, ki jo bomo zadovoljivo rešili samo tedaj, če bomo znali vsa ta vprašanja zares sodobno zajeti in jih z veliko voljo in odločnostjo uspešno reševati.

III.

Ako bi hotel vse te reči, ki sem jih tu samo kratko naznačil, pregledno in izčrpno obdelati, tako da bi lahko vsak jasno videl in razumel ves smisel in pomen teh pripomb, bi moral napisati o tem celo knjigo. Vendar sodim, da je tudi že iz teh kratkih opozoritev vsaj v osnovi dovolj razvidno, v čem je bistvo problema, oziroma v čem je glavni vzrok očitnega in neutajljivega neuspeha, ki smo ga kristjani in katoličani v modernem svetu doživeli in ga vsak dan znova doživljamo.

Kratko bi lahko izrazili to nekako takole: Tradicionalna oblika praktičnega krščanstva, kakršno smo bili vajeni imeti za vzor, je bila posneta in povzeta po prejšnjih življenjskih razmerah in potrebah. Današnji svet pa je v marsičem tako drugačen od prejšnjega, da ne zna in večkrat tudi res ne more na stari način krščansko živeti.⁵ Nove življenjske razmere in potrebe terjajo od nas že dolgo, dolgo, da bi pokazali, kako je treba premnoge težke in kočljive probleme modernega družabnega, gospodarskega in političnega življenja povsem sodobno pa hkrati tudi zares krščansko poprijeti in jih praktično reševati. V tej neskladnosti med tradicionalnim idealom praktičnega krščanstva pa modernim življenjem z njegovimi posebnimi potrebami, zahtevami in problemi, je eden glavnih, najglobljih vzrokov, da je naše človeško krščanstvo postalo tako neresnično, neživljenjsko in zato tudi tako neučinkovito.

Posledica tega pa je, da se je moderni svet silno odtujil pravega krščanstvu, da nič več ne razume in ne doživlja njegovega pravega smisla in namena, marveč ima o vsem tem večinoma napačne in zmedene pojme. Pomislimo le, kako malo je danes celo med tako imenovanimi dobrimi kristjani in katoličani takih, ki bi jim bile posvetne reči, premoženje, oblast, čast itd., samo ali vsaj predvsem le sredstvo za dosego

⁵ Primerjaj mojo knjižico »Za krščanski socializem« (1925), kjer sem že takrat zapisal, da »je v modernem svetu tako malo pravega životvornega krščanskega duha, da noče in ne zna brez socializma krščansko živeti. Zato in predvsem le zato je krščanski socializem nujno potreben«. (Str. 15.)

njihovega končnega cilja. Koliko bi danes našli tudi med vidnimi kristjani in katoličani takih, ki bi videli v vseh teh rečeh predvsem le pomoček za to, da bodo laže in v popolnejši meri služili Bogu in tako dobro izpolnili svojo življenjsko nalogo. Našli bi jih že, toda večinoma ne v vrhnji in srednji plasti tako imenovane krščanske in katoliške družbe, marveč bi jih srečali še največ spodaj, pri služkinjah, delavkah oziroma delavcih in drugih takih najnižjih, najbolj siromašnih ljudeh, ki jih ta svet z ničemer ne privlači, jim nič pravega ne nudi; drugod bi vsega tega večinoma zaman pričakovali in iskali. In vendar je pravilno onostransko gledanje na vse najraznovrstnejše posvetne okolnosti našega življenja eno najbolj značilnih in odločilnih dejstev, po katerem lahko varno sodimo, kdo je zares pravi kristjan in katoličan in kdo je to samo vna- nje, zgolj po besedi.

Iz teh ugotovitev pa zopet sledi, kako nujno potrebna nam je danes zares temeljita obnovitev v pravem krščanskem duhu. Brez nje bi bilo vse delo za pokristjanjenje modernega sveta jalovo in brezupno.

Ravno tu, v tej zvezi pa nam grozi in preti nova nevarnost. Gotovo si brez globoke načelne izobrazbe in vzgoje ljudi ne moremo misliti nikake resnične obnove v pravem krščanskem duhu. Prav tako gotovo pa je tudi, da nam najboljša in najlepša krščanska in katoliška načela sama v modernem življenju bore malo koristijo in pomagajo, če jim ne znamo dati zares sodobne, današnjim razmeram in potrebam ustrezajoče praktične oblike. V tem pogledu nas čaka danes velika in važna naloga, ki je ne smemo zanemariti, če nočemo, da bo vse delo za pravo krščansko obnovo sveta ostalo brezplodno in brezuspešno, če nočemo ponoviti in vnovič zagrešiti usodne napake pravkar minule dobe.

To se mi zdi potrebno prav posebno poudariti. Zakaj, ko danes gledamo okrog sebe po katoliškem svetu drugod in zlasti še pri nas, se ne moremo ubraniti bojazni, da bomo pri delu za osnovno utrditev modernih kristjanov in katoličanov znova preveč obtičali v splošnih, načelnih naukih in navodilih, premalo pa skrbeli in pokazali, kako osnovna krščanska in katoliška življenjska načela v vsakdanjem življenju praktično uveljaviti, kako jim pripomoči do resnične in učinkovite veljave.

Menda mi ni treba še naglašati, da nočem s to pripombo niti najmanj ne podcenjevati in omalovaževati dela za načelno utrditev in vzgojo ljudi v pravem krščanskem duhu. Gre edinole za spoznanje in ugotovitev, da to samo na sebi še nikakor ne zadošča, zlasti ne, kolikor bi radi dali sodobni družbi pravo krščansko lice. Tu, v teh rečeh pomeni gola načelnost, pa naj si bo še tako odločna, prazen zven, vsa-

kršna samoljubna konservativnost, ki bi se za tem skrivala, pa pravo resnično nesrečo, nesrečo za vlogo in vpliv krščanstva med nami in nesrečo za naš narod, ki zaradi svoje majhnosti in svojega siromaštva ne more tvegati drznih poskusov.

STANKO VUK

GOLOBICA

Joj, zaboli me v prsih,
razrase se ko grm brinja,
na divjo golobico, ki leti
v večerni veter, spominja.

Če bi ti dal vonj snega
mešanega v črno vino,
(ljubezen je slajša od vetra)
bi te vjel v ozko sinjino.

Joj, divja golobica leti,
globok je večer ko od snega,
ozek sem in grenak vsega,
nebo ima štiri vetrovne smeri.

SLOVO

Ko tenka srebrna pena
tvoji lasje na rame drsijo,
dlani po ljubezni dišijo,
ti si moja mlada žena.

Svetloba je na zapadu,
videl sem pomladno srno
in ti si oblečena v črno
ko vdova v jadu.

Koj pojdem, iz trave
boš ruto zeleno sešila,
čuj, vanjo boš plač svoj tešila,
ne v mrzle poročne ponjave.

PSIHOLOŠKA STRUKTURA SODOBNE MLADINE

Vprašanje, ki sem si ga postavil, je smiselno predvsem z dveh strani. Ni je kulturne podobe časa brez podobe takratne mladine. Zato je naše vprašanje najprej splošno kulturno smiselno, potem pa mu moramo enako priznati njegovo osebno pomembnost, ki zadene neposredno mladino samo in ki jo lahko življenjsko izpopolni. Ta dvojna smiselnost je torej dovolj tehten razlog, da na stavljeno vprašanje skušamo čim jasneje odgovoriti. Razpravljali bomo tako v trojni smeri: najprej je treba rešiti bolj ali manj načelno vprašanje, ki se dotika razmerja med mladino in časom, nato si bomo jasno in premišljeno zarisali strukturno-psihološke poteze povojne mladine, zatem pa si bomo dvignili v zavest podobo sodobne mladine.

I. Doba, v kateri človek živi, je s svojo osnovno miselnostjo najodločilnejši zunanji psihični vpliv. O naravi časovnega vplivanja na razvijajočega se človeka bomo govorili najprej.

Dve bistveni določili časovnega vpliva sta: prvotnost in totalnost. Časovni vpliv sega do tja, do koder sega življenje. V tem je utemeljena njegova totalnost. Ker torej čas vpliva na celotno življenje, zato je razumljivo, da je ta vpliv tudi najprvotnejši. Priznati moramo, da so vsi drugi vplivi (n. pr. miljejski) primarno že po času določeni, da je torej njihova lastna struktura bitno vložena v časovno strukturo. V zanimivo in važno psihološko problematiko, ki iz tega nastane, se seveda ne bom spuščal, ker mi gre le za bežno skico.

Najodločilnejše vpliva čas na človeka v otroški dobi. Saj je v tej dobi človek podoben razpokani zemlji, ki samo srka, s čimer jo zaliješ. Vse življenje, kakor ga živi okolica, prevzema otroško dušo, se v njej na svojski način useda in kristalizira. Čas postane na ta način življenjsko oblikovalni činitelj prvega reda, ki ga ni mogoče nikdar popolnoma izvrtati. V celotnem življenjskem procesu posameznika in občestev je čas trajno spočetno udeležen, torej tudi v vsem tistem ustvarjanju, ki mu je določeno, da oblikuje nov čas.

Vprašanje zase pa je, v kakšnem odnosu je človek do časovnega vpliva v ostalih razvojnih dobah. Do pubertetne dobe prevladuje gotovo vsaj v bistvu pasivno razmerje. Vse doslej je čas svobodno ustvarjajoč faktor brez vsake osebne ustvarjalnosti subjekta. Novo razmerje nastane šele z mladostno dobo. Je to odločilno novo razmerje, ki je že v pravem smislu življenjsko pomembno. Na vsak način je prav, da najprej podčrtamo nekaj načelnih misli in da se jih zavemo. Smo namreč pri jedru našega prvega razmišljanja.

Že iz teh preprostih dejstev, ki smo jih o časovnem vplivanju navedli, je razvidna aksiomatična veljavnost naslednjega: ni ga mladinskega gibanja, pa naj bo še tako ostro in še tako radikalno v reagiranju, ki bi ne bilo časovno tako ali drugače pogojeno, skoraj izsiljeno, ki bi ne imelo svojega odličnega časovnega smisla in opravičila in ki torej kljub vsemu ne bi najvdanejše služilo času. Mladinska gibanja so izbruh časa in času samemu vrojene razvojne sile. Mladinski pokreti so v tem smislu čisti zemski pojavi brez vsakega, tako imenovanega nadčasovnega in metafizičnega lišpa. Resnica pa je, da smo še danes navajeni gledati v vsakem mladinskem izrazu neke vrste onostranstvo, da še danes prisluškujemo besedam mladine kakor glasovom iz nadzemlja ali podzemlja. Kratko in malo manjka zdrave zavesti o vključenosti mladega človeka v realen čas, zavesti o pravi časovni teleologiji mladostne razgibanosti. Poudarjam, da vse to ne velja samo za današnjo mladino, temveč da ima to načelno veljavnost. Kaj čuda tedaj, da se je te tradicionalne nadzemskosti v pojmovanju vsega mladega navzela mladina sploh, da se je sama sebi zazdela nekam nadzemska in da je od te nadzemskosti nabrekla. Nič čudnega tedaj, da jo je zaradi tega večkrat v zvišani meri prevzela neka izrazna patetičnost, ki je marsikdaj zakrila bližino konkretnih časovnih nalog ter zadržala neposredno izživljanje realne smiselnosti. Toda kljub temu stoji, da je mladina s časom v realno-ustvarjanju a j o č e m stiku in to glede na izvor kakor tudi glede na končni namen.

Kakšne narave je odnos mladine do časa v konkretnem primeru, je prav za prav drugotno vprašanje, ker ni odločilno za pravkar izraženo načelno veljavno resnico. Vsak konkretni odnos mladine do časa je rezultanta njene psihološko-razvojne strukture in strukture takratnega časa, ki odločilno vpliva na sam psihološki razvoj. Mladina je do časa n. pr. lahko v pasivnem ali indiferentnem razmerju. To razmerje pač ni ustvarjalno razmerje, saj je v pravem pomenu negativno. Nedvomno je tudi to razmerje kakor koli utemeljeno v času. Najverjetnejše bi tako razmerje psihološko razložili s časom, ki sam s svojo naravo toliko moti in ovira razvoj, da mladina osebne dejavnosti niti ne začuti dovolj. Vedeti je namreč treba, da je začutenje osebnih silovitosti v mladostnem razvoju nekaj najbolj enostavnega in odločilnega pa tudi nekaj najtenkočutnejšega. Bistveno drugačno razmerje, ki ga lahko živi mladina do časa, pa je ekstremizem. To je v najboljšem smislu ustvarjalno razmerje, ki ga določa vedna življenjska polnost in v katerem je mlada sila najmanj zadržana in najbolj neugnana; to je razmerje, ki ga lahko imenujemo v psihološkem bistvu najbolj neposreden, najbolj preprost in v tem smislu tudi najbolj naiven izraz mladostnega prebujenja. V njem je skrajna napetost in le psihološko točno

govorim, če trdim, da je v njem prav metafizična napetost. O naravi, življenjski plodovitosti in svojevrstnosti tega razmerja bi morali razmišljati ob drugi priliki. V sebi hrani posebno bogastvo in posebno lepoto. V njegovi pristnosti se kristalno zrcali mladost. Samo mimogrede bodi povedano, da je naziranje, ki vidi v ekstremnem vzponu mladine le golo odmaknjenost od življenjske resničnosti in sodobnosti, le beg od stvarnosti ali celo nje zanikanje, da je vsako tako gledanje skrajno malomarno in grobo naziranje brez psihološke tenkočutnosti in brez globljega psihološkega smisla. V vsaki še tako ekstremni razgibanosti in ustvarjalnosti je pravi življenjski poseg, so fine niti, ki vežejo s stvarnostjo, je ritem osnovnega stvarnega dogajanja. To razbrati in nazorno uvideti pa je stvar tehtnega psihološkega premisleka. Mladina je do časa lahko v še drugačnem razmerju, v razmerju, ki ima zopet čisto svojo izrazito ustvarjalno strukturo. Poleg pasivnosti in ekstremnosti je vendar še zmernost. Takoj poudarjam, da to ni nikaka kompromisna emanacija mladostnega duha, ker v njej ni drugotnosti, temveč je to enako elementaren in enako celosten mladinski izraz kakor sta prvi in drugi. Prav zato je tudi ta elementarno ustvarjalen, prav zato je njegova ustvarjalnost v nekem pogledu bistveno nova. Zdi se, da je ta ustvarjalnost najbližje življenjsko dognani ustvarjalnosti. Sicer pa bomo to ustvarjalnost globlje določili, ko bomo določevali psihološke prvine sodobne mladine.

Zadnji vir mladinskega ustvarjanja so osebne globine, je tista čudovita duševna in duhovna metamorfoza, ki je položena v razvojno nujnost človeka. Ali kakor je gotovo, da bi ustvarjalnosti dognanega človeka ne bilo brez mladostnega razpleta človekovega duha, je prav tako gotovo, da je vsaka ustvarjalnost, vsak tudi najčistejši izraz brezdanjosti duha hranjen s sokovi časa in v času brezpogojno rodovit. Tudi mladina je tedaj vselej v času dana in s časom spojena v neposredni resničnosti, zato pa tudi vselej časovno smiselna ne samo v metafizičnem pomenu, temveč najprej in najbolj v realno dinamičnem. V stvariteljski sintezi mladega duha in časa je utemeljen tudi naš realizem glede na mladinska vprašanja.

II. Preden preidem k notranji podobi današnje mladine, se mi zdi vredno vsaj v glavnem zarisati podobo mlade generacije približno med leti 1918—1930. Predvsem zato, da se zavemo lastne posebnosti, pa tudi zato, da postavimo o tej povojni mladini kako točnejšo sodbo in uveljavimo kak točnejši in morda nov pogled. Ne bomo pa te mladine določali prvenstveno smiselno in pomensko, ker nam je samo za one duševne in duhovne korenine, iz katerih je ta mladina rastla. Zato mi v prvi vrsti sploh ni za kako določeno povojno mladinsko skupino, torej pri nas za križarje, temveč bomo o njih govorili in nanje mislili le toliko, kolikor so pač v njih najbolj izrazite in zato tudi najbolj

vidne splošne strukturno-psihološke osnove takratne mladine vobče. Ne bo nas zato zanimala njihova mogočna idejna nadstavba, ki je tako bogata na ustvarjalni intenzivnosti in ki ji zavest daje usodno znamenje tragičnosti in objektivne krhkosti. Vrhu tega pa bi v tem zavestnem križarskem kulturnem naporu zadeli tudi na določeno nenaravnost, saj je bila napetost mladinske zavesti včasih tako močna, da je duhu jemala pristnost. Zanimala nas bo torej predvsem psihološka osnova povojne mladine.

Ta mladina je doživela svetovno vojsko, prav ob tem groznem doživetju se je prebudila k lastnemu življenju. Ni nam treba verjeti Freudovim metafizičnim postavkam in njegovemu teoretiziranju, gotovo pa moramo priznati železni zakon dinamičnih psihičnih zvez, v katerih ni zgubljenega člana, zakon, ki ga je prav Freudov genij naravnost genialno uzrl in s svojim delom tako pretresljivo izpričal. Samo naravni psihološki pameti sledimo, če vidimo v tem vojnem doživetju mladine njeno najodločilnejše doživetje, pa naj se je sama tega zavedala ali ne. V tem njenem doživetju smemo videti kal vsega njenega poznejšega doživljanja in neizčrpní zaklad vseh njenih energij in zaradi tega ključ za njeno razumevanje. Ves formalizem, proti kateremu se je ta mladina tako iskreno borila, bi je ne bil nikdar tako bolešno vzdražil, če bi je ne bila prej do živcev zgrabila vojska, in človek je ne bi nikdar tako navdušil, če bi je ne bil prej v njeni biti razžalostil. Nič čudnega in nerazumljivega tedaj, če jo je v tem vnanjem razpadu omamil kristal njene lastne notranjosti, če se je do kraja predala vsemu, kar je v njej nastajalo, če je svoj mladostni razvoj ljubosumno varovala in če se je hotela v nedotaknjenem mladostnem razvoju s sveto strastjo doživeti. Pognala se je v svet svoje osebne vrednosti in v mejah svojega doživljanja se je počutila varno in zadovoljno. Ni bil to beg v sanje in v ždenje, temveč v novo resničnost in novo nevarnost. Zato ni bila ta njena usmerjenost v bistvu nobena romantika. Resničnost in objektivnost ji nista bili prazni besedi, temveč naloga in osnovni ton njene življenske atmosfere. V njej je pa tudi živela prava realizatorna volja, ki pomeni višek človekove ustvarjalnosti. Tudi ta mladina je hotela uresničevati, marsikdaj še mnogo močneje ko današnja, ali njena uresničevalnost je bila čisto posebna, poganjala je iz drugačnih tal.

Če po tem splošnejšem obrisu potegnemo določnejše črte, lahko vprašamo: Kako pa je ta mladina doživljala vrednote, ki jim je priznavala vso objektivno veljavnost? Če je namreč doživljanje vrednot človekovo najcentralnejše doživljanje in za njegovo strukturo edino odločilno, potem nam bo pogled v strukturo vrednostnega doživljanja te mladine razkril njeno strukturno bistvo sploh. Struktura vrednostnega doživljanja ni v psihologiji še skoro nič raziskana. Opirali se bomo zato pred-

vsem na lastni psihološki pogled. Za podrobnost in izdelanost se ne bom trudil, saj mi je le za skrajno bistvene poteze. Bitni sestavini vsake vrednote sta bivanje in bistvo. Vsaka vrednota biva in vsaka ima svoje bistvo. Ne glede na to spoznavno-teoretično določitev vrednot bi temeljita analiza vrednostnega doživljanja, ki je žal v tej zvezi niti ne bi imelo smisla poskušati, z gotovostjo pokazala, da je treba že v samem vrednostnem doživetju kot enovitem in originalnem aktu razlikovati dve strukturno temeljni komponenti: eno, ki nam daje bistvo vrednote, in eno, ki nam na poseben in psihološko še ne raziskan način približa nje bivanje, prav za prav njen odnos do bivanja. Posebej poudarjam, da druga komponenta ni nobeno ugotavljanje vrednostnega bivanja, saj je ugotavljanje eminentno delo misli.

V mislih imam marveč čisto imanentno-psihološko, torej zgolj subjektivno-strukturno stran vrednostnega doživljanja, ki ji na objektivni strani najbrže nič ne ustreza in ki povzroča samo to, da vrednoto doživim enkrat bolj v njenem bivanju, drugič bolj v njenem bistvu. Vsaki nadaljnji podrobni in zanimivi analizi se tu odrečem. Najznačilnejša strukturna poteza vrednostnega doživljanja povojne mladine je po mojem prepričanju ravno njeno prvenstveno doživljanje vrednostnih bistev. Naj govori o čemer koli, naj govori kar koli, v vsem se razodeva njeno strastno vglabljanje v brezdanjost vsega vrednega, v vsem se prikazuje ekstatična od neizčrpnosti vrednot. Vsled tega je tudi odmaknjena od reda bitnosti v red bistva in odtod tudi videz, da se je ta mladina tako zelo odmaknila od življenja. Zagledala se je v vrednote, bila njih evangelist in v tem gledanju jo je prevzel silni uresničevalni gon. Toda kakšen je bil ta gon? Ta njen uresničevalni gon, ki je bil v njej tako živ in iskren in ki ji ga ne more nihče utajiti, ni segel preko meja lastnega osebnega doživljanja. Zakaj največje uresničenje vrednot ji je bilo kljub vsemu vendarle vedno samo doživetostno uresničevanje vrednot v samem sebi, torej ravno doživljanje vrednot. V tem je v bistvu zadeta njena uresničevalna, realizatorna struktura in hkrati tudi njena bistvena pomanjkljivost. Zakaj gotovo je, da je vsak uresničevalni akt še nekaj bistveno več od doživljanja vrednote, da je vrednostno doživljanje sicer ena njegovih bistvenih komponent, ki ji je treba še čisto novega psihičnega določila. Povsem novo in zares odločilno razdobje realizatornega procesa nastane namreč šele tedaj, ko se svet vsega doživetega spoji s svetom stvarnega. S tem nastane nova psihološka problematika, ki je vse bolj zamotana. Seveda ne trdim, da bi povojna mladina sploh ne imela težnje, da bi vse, kar je spoznala za vredno, postalo tudi stvarno. Imela jo je, toda ta njena težnja je izvirala iz takega njenega strukturnega območja, ki po svojem bistvu ni bilo realizatorno, ampak je bilo v tem pogledu bistveno okrnjeno. Tako moramo razumeti ustvar-

jalnost te mladine, ki je Franjo Čibej njeno povojno mladinsko idejo najbolj pristno doumel in živel pa tudi najbolj zrelo, lepo in simbolično točno izrazil v besedah: »Ustvariti moramo svet privezan na zlatih sončnih vrveh, zibajoč se v prostoru pred očmi Vsemogočnega.«

Nova komponenta v strukturi vrednostnega doživljanja te mladine, ki je seveda v skladu z ostalimi, se izraža v značilni egocentričnosti njenega doživljanja. Ne gre tu morda za kak grob izraz egoistične tendence, marveč za najbolj prefinjen ton celotnega doživljanja. V vsem njenem doživljanju je v nevsiljivem ospredju jaz, krog katerega se nezavedno niza doživetje za doživetjem in kateremu velja končno vsa njena borba. Jaz je njeno podtalno in podzavestno dinamično načelo. Tu je razlog dejstvu, da se ta mladina socialno prav za prav ni mogla znajti, kljub temu, da je socialnost prav globoko doživljala. Ne mislim tu na ono spornost glede avtoritete, temveč na mnogo splošnejšo, globljo in odločilnejšo usmerjenost. To egocentričnost je ta mladina zajemala neposredno iz globin in posebnosti svojega vrednostnega doživljanja. V njenem celotnem življenju in javljanju je bila močno učinkovita in izrazita, skratka strukturno pomembna. Ne bomo je podrobno določevali, zadošča nam, da jo ugotovimo.

Še nekaj je, kar se mi zdi važno za določitev strukturne podobe povojne mladine in česar psiholog ne sme prezreti, da si se zanj nihče ni menil: vse doživljanje in vse javljanje povojne mladine je naravnost tonilo v značilni eudajmoničnosti, v nekem neizraznem samozadovoljstvu, v nekem uživanju samega sebe. Prav temu momentu, prav tej skriti toniki vsega doživljanja dolguje ta mladina veliko bodisi v dobrem bodisi v slabem. Zavedati se namreč moramo, da je ta moment enako-močna strukturna komponenta, čeprav je bil ves čas zelo skrit. Prav to trajno notranje ugodje, ki ga je ta mladina prav intenzivno čutila in doživljala, je najmočnejši razlog tisti nepristnosti in nearavnosti, ki ji je večkrat zapadla. Saj se je prečesto zgodilo, da jo je vodilo predvsem samougodje. Je to neke vrste duhovni eudajmonizem, ki se je hranil s sokovi, izvirajočimi predvsem iz občutja lastne ustvarjalne moči in zmožnosti.

Najosnovnejše in najsplošnejše strukturne sile povojne mladine smo torej našli v njenem doživljanju vrednostnih bistev, v njenem prvenstveno doživljajskem uresničevanju vrednot in v značilni egocentričnosti in eudajmonizmu. Seveda smo jih v bistvu le ugotovili, nič več. Če bi namreč v teh štirih smereh, ki smo jih odkrili, raziskovali podrobneje in ne tako pičlo, bi se nam strukturna podoba te mladine prav gotovo dodobra razkrila v vsej globini pa tudi v vsej točnosti.

Povojna mladina je torej živela v glavnem iz notranje sklenjenosti teh sil, ki smo jih razbrali, vanje je bila naravnost

vklenjena, iz njih je rasla; te sklenjene sile so bile njena najgloblja, najbolj prava in najmanj zavestna življenjska forma. Kakor je ni življenjske forme, ki ne bi krila v sebi velikih nevarnosti, tako je bilo tudi v tej mnogo nevarnega. Toda največja nevarnost za vsako življenjsko formo je, da teži v čim večjo zaključenost in da se pri tem čim bolj izloči iz ostalih življenjskih zvez. In tej nevarnosti del povojne mladine ni ušel. Mladina, ki je iz teh svojih strukturnih danosti razvila svoje življenje do najvišje zavesti, ki je v velikih naporih izoblikovala svoj nazor do relativno najbolj dogmane oblike in ki je s svojo mladostno gorečnostjo in veliko darovitostjo opravila tudi v slovenski kulturi veliko službo, ta mladina je vsaj delno neizbežno zapadla usodni zakonitosti duha, in to tako, da je ta njena razvojno prehodna forma prejela naravno večje ali manjše življenjske stalnice.

III. Kaj in kako pa doživlja današnja mladina, kaj se dogaja v njej, ki se na zunaj prikazuje tako borno in v primeri s prejšnjo tako malo bleščeče? Eno je gotovo in važno: vsa zunanja podoba, katera kaže današnjo mladino, še daleč ne razodeva tiste vrednosti, ki jo nosi ta mladina v sebi, v svoji najgloblji dispoziciji; te vrednosti se sama morda komaj zaveda, čeprav bo morala postati njena največja naloga. Njena največja vrednost in njena največja naloga je v njenem strukturnem nastavku, ki je v bistvu tak, da se more razviti v najstvarnejši in najplodnejši življenjski prijem. Življenjski prijem je brez dvoma najodločilnejši akt človeškega življenja, akt, ki ni nikdar zaključen in do kraja izpolnjen, toda že v prvem mladostnikovem razdobju odločilno zastavljen.

Večkrat smo že brali in slišali, da je današnja mladina vse bližje življenju ko prejšnja, da je vse bolj stvarna, da torej v največji meri računa z resničnostjo in z vsemi njenimi danostmi. Priznati moramo, da je vse to res, priznati pa tudi, da je to spoznanje sad kar najbolj slučajnega in enostavnega psihološkega opazovanja, za katerega ni ravno treba posebnega razmišljanja. To bežno dognanje pa ima še to lastnost, da pač bore malo koristi mladini, za katero velja, kajti ob njem ji njena notranja resničnost ne postaja nič bolj nazorna. Nam pa je prav do tega, da čim bolj vsebinsko določimo in razbistrimo to osnovno naravo sodobne mladine. Če bomo to storili, bomo glavno vprašanje rešili.

Mlad človek stoji danes v križišču življenjskih sil. Ne zaklepa se pred njimi v samega sebe, ne beži pred njimi v izmišljenost, nasprotno, usmerjen je v dogajanje okrog sebe in močno želi, da bi bil sam v dogajanju udeležen. Vrednote se mu ne razodevajo v milostnem miru osebne skritosti, vse vredno in ne vredno opaža in doživlja v okviru vsakdanje resničnosti. Tako

nastaja v sodobnem mladem človeku resnična, zdaj ne več metafizična, pač pa življenjska napetost. V tej novi napetosti je tudi nova ustvarjalnost. Vse psihične funkcije imajo popolnoma novo delo. Prvo strukturno-vsebinsko določilo sodobne mladine je torej v tem, da pušča življenje vase. Nič več ne moremo govoriti o enem samem močnem doživetju, ki je n. pr. pretreslo povojno mladino do dna in jo pognalo tako visoko, doživljanje nove mladine je trajno in umerjeno in njegova najvišja vsebina niso brezčasna vrednostna bistva, marveč prav življenje, ki je vredno in nevredno. Na tem osnovnem strukturnem določilu je zgrajena vsa ostala strukturna zgradba.

Danes čuti mladina sile, ki so življenju vrojene, čuti jih in brezpogojno priznava, ker ve, da preko njih ne more. Zato njeno razmerje do življenja ni reakcija, temveč akcija, sodelovanje. Današnja mladina je čisto po svoje dinamična. Za prejšnjo mladino velja, da je črpala glavno dinamiko v doživetju brezčasne vrednote. Današnja mladina doživlja vrednote v vsej življenjski resničnosti, doživlja jih v vseh življenjskih spornostih in razkolih, doživlja jih v njih zemeljski danosti, zato jih pa tudi doživlja v njihovi lastni dinamiki, ki je v brezčasnosti ni. Danes doživlja mladina vrednote v dinamičnih zvezah. S tem pa postaja sama v pravem pomenu zgodovinsko dinamična in zgodovinsko ustvarjalna. Zato pri njej ni več nevarnosti, ki smo jo opazili pri prejšnji mladini, da bi svojo ustvarjalnost opirala na kakršno koli drugotnost, v njej je ustvarjalno počelo prav v njenem najosebnejšem središču, ki z vsakim dejanjem zrelo in neposredno posega že v zgodovino. Če je, kakor smo rekli, veljavna za predhodno generacijo značilna razklanost, dvojnost med doživetjem vrednot in med doživetjem življenja, moramo reči sedaj, da te dvojnosti ni več, da je vse, kar danes mladina na novo doživi in sama odkrije, doživetje z resnično življenjsko smiselnostjo. In to je nova strukturna poteza. Vse, kar mladina doživlja z realizatorno intencionalnostjo, je uresničevalno doživetje. In to pomeni dognanost in zrelost človekovega doživljanja. Zakaj v takem doživljanju ni razpok, tako doživljanje je celostno skladno, skratka najvrednejše. Kako je torej današnja mladina uresničevalna?

Če je bilo najbolj notranje določilo povojne mladine doživljanje, je formalna dominantna strukturne določenosti sodobne mladine uresničevalnost. Tudi prej smo govorili o uresničevalnosti, toda rekli smo, da je bila bistveno okrnjena, da niti ni bila v psihološko vernem pomenu uresničevalnost, ker se je v bistvu omejevala le na uresničevanje vrednot v osebnem doživljanju. Uresničevalnost sodobne mladine pa je posebno določilo njenega doživljanja, ki na čudovit način združuje v sebi vse njene strukturne posebnosti.

Mladina je uresničevalna se pravi, da doživlja vse v trajni

napetosti med voljo in dejanjem. Ta napetost je eminentno uresničevalna napetost. Samo z njo je namreč človek včlenjen v stvarno dogajanje. Vse vrednote, ki jih v tej napetosti doživiš, so namreč dane in se prikazujejo na prav poseben, čisto svoj, izviren način. In ta način vrednostne danosti je odločilno pomemben. Kaj je v bistvu napetost med voljo in dejanjem? Ta napetost je realno premikanje človekovo iz sveta notranje resničnosti v svet vnanje resničnosti. In vrednote, ki jih v taki napetosti doživim, se mi ne prikazujejo več v neki breztelesnosti in brezračnosti in ne več v neki statiki, temveč jih zagledam in začutim v premikanju, začutim jih realno včlenjene v to gibanje. Šele tako doživljanje vrednot je v popolnem pomenu dinamično. Vrednote na ta način niso več dane kot predmetnosti večjega ali manjšega uživanja in opajanja, marveč najprej kot enostavni pa zato neprimerno učinkovitejši nagibi vsega človekovega bitja in žitja. Vrednote so na ta način dane enostavno, zato pa tudi z vso njim lastno realno dinamično smiselnostjo in naravo. So brez vsakega nakita, pa zato toliko pristnejše v dojetju in učinku. Vrednote so skratka dane v gibanju, ki jim hoče dati resničnost. Če je to prvi in nadvse pomembni način te vrednostne danosti, ki ga še daleč nismo mogli dovolj fenomenološko pretehtati in izdelati, je druga posebnost take vrednostne danosti ta, da vrednote niso doživete ali dane nič več toliko kot osebne, pač pa mnogo, mnogo bolj v svoji objektivnosti in splošni veljavnosti. Vrednote so današnji mladini odmaknjene od osebne atmosfere in predstavljene v zgodovinsko objektivnost. S tem je znova zmanjšana nevarnost subjektivnih nagibov pri vrednostnem odločanju. Če smo se sedaj dotaknili vrednostnega doživljanja, preglejmo vsaj bežno še strukturnost volje. Volja je v današnjem mladem človeku stalno pripravljena za dejanje. Važno je pri tem to, da ta pripravljenost ni nič drugotnega, da torej ni n. pr. miselno ali celo programsko postavljena, temveč da je strukturno vrojena, torej elementarna. Spada k bistvu prave uresničevalnosti. V strukturi današnje mladine je prav zaradi tega neka značilna prestavljenost v neposredno prihodnost, ki zdaj ni več romantično pa tudi ne metafizično pričakovanje, temveč nujnost, ki izvira iz nastajajoče resničnosti. In še na nekaj ne smemo pozabiti: ta uresničevalnost je izraz notranjega skladja. Doživljanje in volja sta spojena v dinamični enoti, sta enotna istosmerna in neprestano ustvarjata polnovredno sintezo vseh notranjih sil.

Bogastvo, vrednost in naloga današnje mladine je, naj sebe ponovim, njen strukturni nastavek, ki je v bistvu tak, da se lahko razvije v najstvarnejši in najplodnejši življenjski prijem. Toda to je le nastavek, ki se pa mora šele razviti. Razvil se bo

pa takrat, ko bo naša mladina pognala iz njega, iz te svoje tako vredne osnove v polno življenjsko razgibanost, ko bo zaživela iz nje neposredno in pristno in se ne bo dala vplivati in motiti od različnih ideoloških prividov, ki morejo postati resničnost in pristnost šele ob notranji resničnosti in pristnosti. Živi naj enostavno in naravno zvesta svoji rešilni notranjosti, z njo naj se uveljavlja v življenju, kajti v naravnem delu je najvrednejša in najplodnejša življenjska kal, pa tudi spoštovanje, ki smo ga vsi dolžni življenju.

ZDRAVKO OCVIRK

OTROK

Jaz sem otrok, ki se je v noč izgubil,
ki išče luč in pot do prve hiše.
Bojim teme se, ki strahove riše,
spet hišni prag bi srečen rad poljubil.

Začuden gledam vsako stvar na svetu,
oči so solzne od dobrote sonca,
ta pestrost barv, ta bujna rast brez konca,
življenje moje komaj še v razcvetu.

Jaz sem otrok, ki le jecljam nerodno,
ko skušam hvalit vse, kar me obdaja,
ta zemlja hrani me in me obdaja,
še mrtev v njej bom čutil se svobodno.

ZAKON O AKCIJI IN REAKCIJI V ZNANOSTI

Znanstvena dognanja bi razdelili v taka, ki so logično nujna in ki izhajajo iz nujnih aksiomatičnih predpostavk ter v taka, ki so več ali manj tudi logično povezana, ki pa izhajajo iz manj utrjenih domnev in pa iz izkustvenega materiala. Dognanja prve vrste, h katerim štujemo eksaktno matematiko, se uveljavljajo brez težav. Drugače je z izsledki izkustvenih ved, ki se nemalokrat dolgo in trdo bore za priznanje v znanstvenem svetu.

V razvoju vede vidimo v vseh časih proti prodoru novih idej usmerjene zaviralne sile, ki izhajajo iz vodilnih znanstvenih krogov samih. Reči bi morda smel kar: znanost proti znanosti. Sem ne smemo šteti pravde G. Galileija, ki je prišel v spor s cerkvenim sodiščem, zakaj v Galileijevem primeru ne gre za notranje nasprotje v enem samem organizmu, ampak za nasprotje med dvema avtonomnima svetovoma, med Cerkvijo in vedo.

Do Galileijevega procesa danes ne bi moglo priti iz preprostega razloga, ker ni zanj osnove. Danes namreč vemo, da je sv. pismo napisano tako, da je umljivo najpreprostejšemu nešolanemu razumu, da ga pa more sprejeti tudi znanstvenik, ki ve, da je v njem razumeti marsikaj le kot prisposodbo. Šest dni ustvarjanja razumemo na primer kot šest slik razvoja, v katerega je posegala in še posega Stvarnikova dejavnost le posredno s kozmičnimi zakoni, ki so od začetka čas položeni v snovni svet. Mnogi spotikljaji so izvirali v preteklosti še iz prvotnega naziranja, da je treba jemati sv. pismo po besedi. Če gledamo Galileijev proces sine ira et studio, bomo morali najbrže reči, da subjektivne krivde ni bilo na nobeni strani, in da je nastal tragični spor le, ker razvoj v avtonomni Cerkvi in avtonomni vedi ni šel vzporedno. Zato je pa tudi nevzdržna v polizobraženstvu domača trditev, da je Cerkev zlonamerno zavirala razvoj znanosti. Kopernik, Galilei in Newton so ustvarjali silno prelomnico med antičnim in modernim svetom, kar radi pozabljamo in tako delo redno zbuja krize. Previdni moramo biti vedno pri presoji stvari, ki so se dogajale v drugačnem kulturnem in miselnem okolju, v kakršnem žive naši možgani. Nepotrebna pa se mi zdi tudi vnema onih, ki mislijo, da je njih dolžnost dejstva olepševati bolj kot po svoji naravi zaslužijo. Pomisliti namreč moramo, da z resnico nasprotnika najbolj razorožimo, z neresnico pa mu potiskamo v roke orožje proti sebi samemu. Uspeh naših naporov je toliko bolj jalov, kolikor dalje je od resnice.

Resničen odpor proti napredku znanosti najdemo v znanstvenem svetu samem, čeprav utegne ta trditev prvi hip presenetiti. Newtonovo revolucionarno delo je ostalo dolgo nepriznано; francoska Akademija znanosti je po svojih nesmrtnih predstavnikih Laplaceu, Lagrangeu in Legendreu zavrnila klasično Fourierjevo delo iz termike; isti znanstveni forum je s svojo avtoriteto nastopil proti trditvi, da utegne pasti izpod neba kamenina. Mayerjevega epohalnega dognanja prvega zakona termodinamike, ki je najtrdnejši temelj sodobnim prirodoslovno modroslovnim nazorom in razvoju tehnike, ni hotela sprejeti nobena resna znanstvena publikacija; avguštinec Mendel se je petintrideset let boril za svoja odkritja o dednosti, ki so pozneje pokazala nepričakovane perspektive evgeniki, razvojni teoriji, zdravstvu in splošnemu prirodoslovju; šele pred kratkim je utihnil boj proti relativnostni teoriji, ki pa ni žrtvovala ničesar, čeprav je bila napisana proti njej nenavadna množina modroslovnih in prirodoslovnih

knjig; sami doživljamo boj proti refleksologiji velikega Rusa Pavlova in Freudovi teoriji o podzavestnem človeku, brez dvoma dve pomembni znanstveni pridobitvi, ki sta dali močno pobudo razvoju nauka o duši. Skratka, opazamo, da se pojavlja proti novim idejam odpor, čigar velikost je sicer funkcija mnogih neznank, ki pa je v splošnem večji pri pomembnejših idejah.

Razčlemba morda nekoliko čudnega znanstvenega odpora proti znanstvenemu razvoju je najbrže težko psihološko vprašanje, ki v svojih podrobnostih ne dopušča enoveljavne rešitve. Robert H. Thouless misli, da, vsaj v svojem razvoju, tudi znanost ni vedno vzvišena nad človekove slabosti, in pravi (v knjigi »How to think straight«), da so mnogokrat skušali priznani učeni možje zatreti v kali širjenje novih znanstvenih idej zaradi obrambe lastnega prestiža, kakor se je to zgodilo na primer s Kopernikom ali v naših dneh s psihoterapijo Freudom. Zdi se mi, da je treba to, nekoliko surovo misel poglobiti. Nekdo ima toliko več pogojev, da postane znanstvena avtoriteta, kolikor globlje je proniknil v znanstvenega duha svojega časa in kolikor trdneje se je v njem usidral. Tak človek si ustvari svoj nazor, ki ga obdela v zaokroženo celoto, ki je potem kapital njegove avtoritete. Izbrušena in uravnovešena duhovna svojina pa je že po svoji naravi bolj statičnega kot dinamičnega značaja in se zato upira zunanjim vplivom (pojavom novih idej) nekako tako kot se upira silam od zunaj leniva (vztrajna) mehanična gmota. Toda razvoj ne pozna miru. To in pa rečeno psihološko dejstvo, da človek bolj ali manj težko, z zavestnim ali podzavestnim odporom, žrtvuje dele svojega prepričanja (nazora, znanstvene zgradbe), razlaga, zakaj se utegne avtoriteta upreti novi ideji. Ogroženo vidi lastno duhovno svojino in po njej lastni prestiž.

Je to seveda še vprašanje individualne psihološke konstitucije. Upravičeno se mi zdi mnenje, da je znak močne duhovne individualnosti, če si predstavnik znanstvene avtoritete osvaja pridobitve razvoja brez na zunaj vidnih kriz, in ne zapada — kakor bi morda smel reči — postopni duhovni sklerozi. Za to je potrebna posebna vitalna sila. Na drugi strani je pa neupravičen konservativizem rajši znak duhovne šibkosti kot pa moralna krivda. Neupravičen konservativizem pravim zato, ker ima konservativizem tudi svojo prepomembno pozitivno vlogo v razvoju človekovega mišljenja in je tedaj lahko tudi upravičen, oziroma naravnost nujen, kakor bomo kasneje še videli, in je po vsem videzu le konkretna oblika povsod in splošno veljavne kozmične zakonitosti.

Nič manj pomembna ni druga korenina reakcije v razvoju znanosti. Globino nove ideje zajeti je neredko težka stvar, ki zahteva časa. Zato je nevarnost, da ostane človek v kritiki nekje pri vrhu in zato nujno v nerazumevanju, kar se je dogajalo na primer tudi priznanim avtoritetam poldrugo ali dve desetletji v boju proti relativnostni teoriji. Tu mi prihajajo prav besede, ki jih je napisal Thouless, ko pravi, da oni, ki s svojo avtoriteto zavira razvoj, mnogokrat ne bi mogli reči: »Potem, ko sem temeljito preiskal delo teh raziskovalcev ter ponovil njihova opazovanja in poskuse, sem našel, da so njihovi zaključki napačni.« Če bi bili odkriti, bi dejali: »Kot avtoriteta na tem polju vem brez vsakega podrobnega raziskovanja, da so ti zaključki absurdni.« — Varno stališče si moremo osvojiti nasproti vsakršnemu napredku šele po nekakem zoritvenem procesu, v teku katerega se vprašanje razčišča. Tak proces traja toliko dalje, kolikor revolucionarnejša je ideja, do katere iščemo razmerja.

V osnovi zgrešeno more biti dalje, če skušamo brezpogojno razumevati nove ideje z lastnega utrjenega stališča in potem te ideje zavračamo, če so z našim stališčem nespravljljive. Najrajši ne po-

mišljamo, da je potrebno preverjati ob novih ali tujih idejah tudi lastno stališče, če ni v teku časa morda postalo nevdržno. Človek sam hoče biti merilo vsega, v duhovnem svetu je ta težnja psihološka osnova konservativizma, v pretirani obliki pa jo poznamo celo kot nestrpnost, ki je pogosta v praktičnem življenju (v politiki).

V naših dneh srečujemo nestrpne obrambe lastnega stališča vedno bolj v najširših ljudskih plasteh. To pa zato, ker postajajo ideje ekskluzivistične in totalitarne ter terjajo slepo celega človeka. Zahteva brezpogojne discipline je obenem ona pot, po kateri prihajajo ideje in ideologije do fizične moči, kar se dogaja včasih tudi na moralno škodo pristašev. Disciplinirana množica utegne postati silna reakcionarna sila, ki ji ne velja mnogo logika ali celo morala.

V zavzemanju znanstvenega stališča je igral vedno važno vlogo svetovni nazor. Tako so nekateri odklanjali Einsteina, ker so napačno razlagali, da grozi teorija o relativnosti zrušiti absolutnost sploh in ne samo v domeni fizike, kar je bilo seveda plod nerazumevanja smisla prirodoslovne teorije.

Podobno je bilo z razvojno teorijo, katere del je znan splošno kot darvinizem. Napadi na razvojno teorijo so bili hujši, kakor bi sicer zaslužila slaba prirodoslovna teorija. To pa zato, ker se je zdelo, da žali vernika s svojo idejo, da je človek vrhnji člen splošnega razvoja živalskih vrst, ki naj bi se razvile iz majhnega števila vrst ali morda ene same začetne žive celice. Zavaljo tega so potem pobijali vse, tudi kar je utegnilo biti zdravega v razvojnih teorijah.

Danes gledamo na darvinizem in lamarckizem tako kot na katero koli drugo zgodovinsko fazo prirodoslovja, ki je izpolnila svojo nalogo in med tem odšla svojo pot. Preostala je skopa zdrava usedlina. Važnejša pa se nam zdi pobuda, ki so jo dale preživele razvojne teorije današnjim teorijam. Na prvem mestu omenjam samo idejo razvoja, o kateri bi težko mislili, da bo še kdaj umrla.

Cas pa je dal tudi to spoznanje, da ni za krščanski svetovni nazor niti za vero žaljiva misel, da utegne izhajati človek po svojem telesu iz skupnega živalskega debla.

Genesis pravi, da je Bog najprej pripravil iz ila zemlje človeško telo, potem je pa vanj dihnil dušo. Duša zahteva za svoje posebno življenje izdelan instrument, ki ga najde uresničenega v človeškem telesu. Danes se nam zdi veličastnejša misel, da se je razvila posoda duše po zakonih razvoja postopoma iz nižjih oblik, kakor pa, da je nastala po načinu lončarjeve latvice. Saj ni zato nič manj iz ila zemlje in nič manj delo božje, če verujemo, da je nastalo vse po Stvarnikovi besedi. Saj nam gre za duha in ne za besede sv. pisma.

Saj zadenemo končno na isto vprašanje pri človeku posamezniku. Kdaj postane embrio nosilec duše? Francoski modroslovec, kardinal Mercier uči, da mora embrio doseči šele določeno stopnjo razvoja, da postane človek z dušo.

Morda je tedaj razvoj človeškega individua tudi v dušeslovnem pogledu v malem podoba velikega razvoja, ki ga je človek opravil skozi geološke formacije, kakor pravijo, da to velja za telesno stran njegovega razvoja.

Seveda si predstavljamo po sodobnih teorijah nastajanje novih vrst drugače kot Lamarck ali Darwin. Po teoriji dednosti, izpolnjeni z Morganovo teorijo genov, je nastanek nove species iz druge vrste nekaj nezveznega brez posrednih členov med novo vrsto in vrsto iz katere je nova izšla. Vrsta se skozi geološke veke skoro nič ne izpreminja, v nekem trenutku pa se od nje odcepi nova vrsta, ki potem zopet ohranja svoje bistvo. Zato med človekom in antropomorfniimi opicami ni najti vmesnih členov. Vzroki nastanka nove vrste pa so doslej še domneve, ki so le deloma že oprte na eksper-

mentalno izkustvo. Omenim naj H. G. Mullerjeve uspele poizkuse vplivati z rentgenskimi žarki na gene v rodnih celicah, iz česar se je rodila misel, da bi utegnili kozmični žarki od časa do časa sprožiti v rodnih celicah (genih) latentne sile razvoja. Tukaj je začetek naj-novejše vede kozmobiologije, v kateri delajo Joly, Dixon in drugi. Iz Rusije pa prihajajo vesti, da so nova dognanja Vavilovljeva in Lisenka naklonjena spet staremu lamarckizmu v škodo teorije genov.

Po današnji razvojni teoriji je tedaj med gorilo ali šimpanzom in človekom že rasno nepremostljiva vrzel, ki izključuje približevanje. To potrjuje tudi antropološko dognanje dr. A. Hrdlicke, ki je proučil zbirko 16.000 človeških lobanj in dognal, da je človeška rasa biološko mlada in sveža, medtem ko so antropomorfne opice okorela in propadajoča veja, ki je brez bodočnosti.

Za razvojno teorijo se mi je zdelo potrebno žrtvovati nekoliko več besed, ker je prav to vprašanje predstavljalo vedno boljše najstrastnejših sporov, v katerih tudi polizobraženstvo ni hotelo biti brez glasne besede. Tu pa tam pa še danes ni premagana preteklost.

Posebna reakcija na preveč utesnjeno miselnost dobe je pojav idej, ki so utesnjene v drugo skrajnost. Ta vrsta reakcije se očituje v zgodovini kot nihanje nazorov med polarnostmi človekove narave kot so na primer razum in čustvo. Taki nasprotni fazi razvoja sta bili romantika in racionalizem. Za pojav mehaničnega nihanja je bistveno potrebna tudi lenivost (vztrajnost) gmote, ki se upira vsakršni spremembi. Pri zgodovinskem nihanju nazorov najdemo korelat v človekovi osnovni težnji odgovarjati na nove pojave v duhovnem svetu tudi z večjim ali manjšim odporom, ki je včasih gonilna sila v nasprotje.

Tako je bil materializem upor proti dobi, ki je telesnost in snovnost zanikala v toliki meri, da so ji ostali skriti materialni vplivi na razvoj človeka in družbe, vplivi, ki jih je odkril pozneje historični materializem. V tem nauku je brez dvoma del resnice, ki je bil prej neznan, saj sloni na statistični metodi, ki si posebno v fizikalnih vedah utira zadnji čas vedno uspešneje svojo pot. To je mogoče, ker je statistika orodje teoriji verjetnosti, ki je izdelana že v eksaktno matematično vedo. Toda historični materializem je samo del resnice, ker njegovi začetniki še niso razumeli bistva statističnih zakonitosti, kar bi smeli menda očitati tudi današnjim zagovornikom marksizma. Sodobno prirodoslovje pravi namreč, da je zgrešeno sklepati iz kakšnega kolektivnega pojava, ki je kot celota determiniran; da so tudi členi kolektiva podvrženi enakšni determiniranosti, ker so lahko tudi svobodni. Tako je ponašanje plina v mikroskopski podobi praktično determinirano, ne da bi bilo nujno tako tudi življenje individualnega atoma, oziroma molekule v plinu.

Iz individualne svobodnosti se gradi kolektivna nujnost. To spoznanje imamo sedaj v bistvu zakonov statistike velikih množic. Koliko bolj moramo te eksaktne izsledke šele aplicirati na človeško družbo, ker nam je lastna svobodnost neposredno v zavesti, opazujemo pa na drugi strani pogojenost življenja človeške družbe po materialnih čini-teljih, kakor da bi bil tok tega življenja nujen. Vendar je ta nujnost le delna, ker niso izpolnjeni vsi pogoji, ki jih teorija verjetnosti za svojo veljavnost postavlja (popolna duševna in telesna enakost ter zelo veliko število individuijev). Če tedaj opazujemo, da gre socialni razvoj družbe po določenih zakonih v zavisnosti od prilik, ne bomo sklepali, da je to dokaz proti človekovi svobodnosti, kar delajo pripadniki historičnega materializma vse vprek. Marxu in Engelsu, pa tudi Leninu, moramo to še odpustiti, ker takrat še ni bilo znano bistvo statističnih zakonitosti, ne pa tudi današnjim materialističnim sociolo-gom, ki tega izgovora več nimajo.

Historični materializem je bil preutesnjena reakcija na miselnost

svoje dobe. Toda danes bi prav na isti način grešili, če bi prezrli, da je dal historični materializem zdravo metodo razvoju sociologije, ki je ne kaže zanikati. Saj nam šele ta metoda daje zagotovilo, da je mogoče postaviti družboslovje na eksaktno znanstveno osnovno.

Primer historičnega materializma nam kaže, da je na svoj način znatno tipanje za skrajnostmi po svoje tudi lahko koristno, če podvržemo njegove sadove po dozoritvi rajši kritiki, kot da bi jih iz načelnega odpora in pretiranega reacionarstva že a priori in v celoti odklanjali, zato ker jih je dala nam morda nesprejemljiva miselnost.

*

Če vprašanje znanstvene (in lahko rečemo sploh kulturne) reakcije tako podrobno seciramo in ga devljemo pod lupo, odkrivamo, da izvirajo reakcije proti znanstvenemu razvoju in različnih psiholoških momentov, ki se nam zde v velikem delu bolj slaba kot dobra človekova stran. S tega stališča se nam zdi konservativizem kot negativna postavka v zgodovini človekovega snovanja. Od vprašanja se pa lahko tudi toliko odmaknemo, da nam zginejo iz vida drobne prilike in da gledamo razvoj le še kot celoten tok, katerega urejajo iz majhnih komponent sestavljene sile. Potem se nam odkrivajo dvojne sile, gonilne in upornove. Prve, ki pospešujejo in druge, ki zavirajo. Sedaj pa lahko rečemo, da niso zaviralne sile nič več nekaj slabega, ampak celo nekaj koristnega in na svoj način potrebnega ter morda nujnega.

Prispodobo najdem v političnem ali javnem življenju, kjer si neoporečnih razmer skoraj ne morem misliti brez delavne opozicije. Opozicija pomeni zavoro, pa tudi kritiko, kontrolo in spodbudo. Kadar je onemogočena opozicija, se širijo radi nezdravi pojavi, ker ni vejaljšča za ločevanje plevela od zrnja. Kadar je pa kritika neupravičena, se kritizirana misel dejansko krepi.

Vejaljšče je potrebno tudi znanosti. Domneve in teorije postanejo del znanosti šele, ko so uspešno prestale kritiko. Saj bi sicer znanost hitro zdrknila na nivo zmot, da ne bi mogli več razpoznavati resnice.

Vemo, da je kritika v poznejši luči dostikrat neupravičena. Toda to še ne pomeni, da bi bila neupravičena tudi v svojem času, kar prav radi pozabljamo, kadar se pečamo s preteklostjo ali drugačnim miselnim okoljem, v kakršnem živimo sami. Poleg upravičenih pa se pojavljajo proti novim idejam v prvi, zoritveni dobi še redno same po sebi neupravičene reacionarne sile, ki imajo tudi svojo pozitivno nalogo. Ideje izzivajo na boj za obstanek, v katerem podle-gajo potem one, ki so brez življenjske sile, druge, z zdravim jedrom pa se v boju hitreje krepe, kot bi se brez boja. V prvi vrsti se pa prečiščajo in kristalizirajo. Že zavoljo tega dejstva samega je boj proti njim vedno tudi koristen, posebno še, ker se ni bati, da bi v takem boju poginilo tudi kaj življenja zmožnega in pomembnejšega.

Če prebiramo zgodovino duhovnega človeka, se nam razodeva, da duhovne akcije s svojim pojavom redno izzivajo reakcije, skozi katere se akcije morajo šele prebiti, če imajo seveda za to v sebi dovolj sile. Toda pri tem se tudi okrepe. To je zakon o vzporednosti akcije in reakcije, ki se zdi, da je najsplošnejša kozmična zakonitost. Njegova veljavnost v snovem svetu je znana že tri sto let. Priro-slovec ve, da se vsaki fizikalni spremembi takoj zoperstavijo reakcijske sile, katerih velikost narašča z velikostjo spremembe. Ta zakon velja v mehaniki, elektriki, fiziki. Njegov korelat smo pravkar našli tudi v duhovnem svetu.

Najdemo pa veljavnost zakona o akciji in reakciji tudi drugod. Krščanska ideja se je krepila v areni, narodna zavest se prebuja v dneih narodnega zatiranja; politični pritisk najde vedno odmev v reakciji, ki je v skrajni obliki revolucija.

FRANCIJA — PORAŽENA

Francija, evropska velesila in zmagovalka iz leta 1918., je bila v letu 1940. premagana v dobrih desetih dneh. Vzdržala ni niti Maginot-jeva črta niti defenzivna taktika pa tudi ne francoska vlada in parlament, ki sta sicer v zadnjem času izražala svoje sklepe skoraj soglasno in prepričevala svet, kako je možna tudi v demokraciji enotna in spontana volja celotnega naroda, kadar gre za obrambo in usodo države. Podlegla sta torej vojaška in politična sila francoskega naroda.

Zgodil se je dogodek nepregledne važnosti. Da se ga vsaj malo zavemo, si moramo priklicati v spomin dejstvo, da je od obeh zaveznikov ravno Francija predstavljala nositelja duhovnega napredka, kakor se je v teku zadnjih sto let izrazil v tako imenovani demokraciji. Razen totalitarno usmerjenih ljudi, ki demokracijo popolnoma odklanjajo, čeprav hočejo v svoj sklenjeni miselni krog privzeti po potrebi tudi njena načela, je razlikovati med ljudmi, ki so v francoski demokraciji videli predvsem trdnjavo politične demokracije, to se pravi braniteljico obstoječih parlamentarnih režimov in z njimi liberalno-kapitalističnega družabnega reda, medtem ko so drugi —

— videli v Franciji pripravna tla, kjer naj bi demokracija dobila svojo neogibno korekturo, to se pravi, kjer naj bi se politična demokracija razširila v socialno demokracijo. Prvim je šlo torej za obstoj in ohranitev dosedanje Francije, drugim pa za novo, miselno in socialno popolnoma spremenjeno Francijo. Jasno je, da je današnji polom Francije najbolj prizadel prve in da je potrdil mnoga spoznanja drugih.

Ko iščemo vzroke, moramo ločiti na eni strani vojaški zlom Francije pred ogromno premočjo, na drugi strani pa moralni zlom, ki se je že dolgo pripravljaj. Zakaj je Francija podlegla v tehničnem pogledu, je že precej jasno: nepoznanje in podcenjevanje nemškega naroda ter njegovih naporov pri izgraditvi načrtnega napadalnega sistema. Že ta gola ugotovitev pa nam takoj razodene, da je statična miselnost francoskih vojaških krogov ozko povezana z moralno krizo, ki jo je preživljal ves francoski narod. Vzrokov splošnega zloma torej ni iskati v dejstvih vojaške in zgolj tehnične narave, kakor to hočejo prikazati Francozi sami in del svetovnega časopisja, ampak ležijo v osnovah njihovega življenja, kakor so ga živeli zadnja desetletja, posebno v poversajski dobi. Francoski poraz torej ni slučajen

ampak je globoko utemeljen v načinu francoskega socialno političnega mišljenja in delovanja.

Že marca 1939 smo v političnem pregledu pokazali na pravi vzrok, na upadanje duhovne napetosti in s tem na slabljenje vitalne sile pri Francozih. »Življenje, ki si je med vsemi narodi izbralo Francoze za nosilce napredka, je začelo počasi zastajati v tesnih okvirih, razrumske oblike in življenjske navade so se začele zoperstavljati neizčrpnemu, večno živemu duhu človeka in njegovim vedno novim zahtevam« (str. 121). Francoski človek je postal konservativec, vse svoje občutje je osredotočil na ohranjanje snovnih in duhovnih vrednot, najvišji cilj mu je bila varnost. Kako se je dinamično razmerje do življenja vedno bolj spreminjalo v statično in kako se je zavest poslanstva spremenila v bojazen pred nalogami in žrtvami, naj ponazori odlomek iz francoske izpovedi, ki smo jo citirali v zgoraj omenjenem političnem pregledu, ko je bilo govora o Monakovem:

»Če so naši oblastniki izbrali sramoten mir, niso tega storili samo zato, ker niso imeli dovolj vere in avtoritete. To so storili zaradi ljudi, ki so takrat od zla moralno oslabiljeni mrgoleli po francoskih vaseh in trgih ter se potili od strahu,

To je osamelo meščanstvo, ki ima le toliko ognja, kolikor se boji svojih strahovlad, in ki se v vsakem izrednem dogodku boji uničenja svojih privilegijev, majhno, lahkomišelnostno ljudstvo alkoholikov, ki misli na svoje privarčevane zneske... Nekdaj je sveti Avguštin mir imenoval jasnost reda, za te ljudi pa je mir negibnost nereda. Mir si predstavljajo kot vrednoto, ki se ohranja sama iz sebe, ne da bi z mezincem ganili zanj, misleč, da so zaradi te modrosti rešeni vsake nesreče... Francijo si taki ljudje predstavljajo kot mrtvo zono, ki bi lahko ostala nedotaknjena, kadar bi se vihar kultur zvrtničil. Ne pridejo si na jasno in mi vsi si nismo prišli na jasno, da smo tisti večer, ko smo se istočasno z milijoni drugih ljudi sklanjali nad radijskim aparatom, tulečim komaj razumljive besede, in ko smo vsi videli svojo bodočnost odvisno od tiste minute, da smo že tisti večer sprejeli suženjstvo...« (str. 123.)

Te zgodovinske besede neizprosno odkrivajo usodo Francije, obenem pa njene globoke korenine. Čim višja je vrednota, tem lažje jo je izgubiti, čim dragocenejša je izkustvo, tem prej se spridi. Zato je iz francoskega borca za svobodo in človeške pravice kmalu nastal tip, ki ga imenujemo meščan, pri čemer mislimo na njegovo duhovno in socialno strukturo, ker smo mnenja, da sta obe vzročno povezani. Meščanstvo francoskega človeka je duhovnega in socialnega značaja, njegovo politično smer je predstavljala desnica, eden najbolj ošabnih strankarskih taborov v zahodni Evropi.

Vzroki francoskega zloma so predvsem socialnega, vendar pa ne determiniranega značaja, ker z razpadanjem francoske družbe ne razpadejo nujno tudi njeni višji izrazi človekove osebnosti narave, torej emanacije duha samega, ki je na vseh področjih francoskega življenja ustvaril neminljive vrednote, ampak so izraz dialektičnega razvoja, ki obsega vse življenje, ne samo tisto, ki je podvrženo vplivom družbe. Vzroki sedanjega francoskega zloma torej niso take narave, da bi iz njih lahko s popolno gotovostjo sklepali na konec francoskega življenja in na začetek francoskega životarjenja, ker lahko pomenijo le konec francoskega imperializma in kapitalizma, medtem ko lahko sponečnejšo novo, za vse človeštvo rodovitno kulturno politično in socialno sintezo. Kakor smo danes spoznali svojevrstno reakcijo nemškega duha na nemški zlom leta 1918., tako lahko v bodočih desetletjih spoznamo svojevrstno reakcijo francoskega duha na sedanji francoski zlom, posebno če še upoštevamo njune strukturne razlike.

To možnost potrjuje važno dejstvo, da se je tik pred to vojno začelo v francoski družbi vrvenje, ki se je porajalo sicer z veliko težavo, toda veliko obetalo. Tu ne mislimo le na politično in socialno uveljavljanje širokih ljudskih plasti, ampak tudi na ustvarjanje novega življenjskega vzora, na težnje po vedno večji in vsestransko zavarovani in svobodni človekovi osebnosti pa tudi na nove izraze od družbe in države neodvisnega krščanstva. Na vseh toriščih javnega in zasebnega življenja se je že začela borba za nove vrednote. Tragično je le to, da je ta razvoj dramskega spora, ki se je odpiral v francoskih globinah, sovpadel s splošnim in naglim evropskim razvojem, ki je Francoze in njihovo zorenje prehitel. Razumljivo je, zakaj francoski narod še ni mogel razviti in okrepiti svoje zavesti, zakaj še ni bil duhovno pripravljen, da bi bil zmožen obrambe ali celo napada. Kaj naj namreč brani? Staro ali novo življenje? V tej dilemi je bil francoski narod poražen od mnogo močnejšega nasprotnika.

Edvard Kocbek.

OB KONCU OPERNE SEZONE

Ljubljanska opera je pod novim vodstvom zaključila zelo uspešno leto svojega delovanja. To leto bi lahko postavili kot primer, da se dajo tudi v skromnih razmerah z idealizmom in neumornim delom doseči veliki uspehi.

Malo pred začetkom sezone je zamenjal prejšnjega ravnatelja g. Mirka Poliča novi ravnatelj g. Vilko Ukmar. Razmere ob tej spremembi za novega ravnatelja nikakor niso bile rožnate. Finančne možnosti so bile skrajno utesnjene, pogodbe s pevci večinoma zaključene, del časopisja in občinstva je z nezaupanjem stal ob strani, in končno je ravno ob začetku sezone izbruhnila še vojna, ki je tudi prekrizala marsikatero upe in načrte. Kljub temu je novi ravnatelj zgrabil za delo z velikim ognjem; z njegovim prihodom se je v operno družino vrnila zadovoljnost in s tem tudi veselje do dela. Čeprav se na zunaj njegovo delo ni toliko opazilo, je vendar gotovo, da je sezona uspela predvsem zaradi njegovih osebnih prizadevanj in zgedne skrbnosti.

V osebi režiserja Debevca si je pridobil odličnega sodelavca, ki je opravil veliko delo, saj je režiral vsa večja dela. Dočim je v prejšnjih letih ravno operna režija zelo šepala, je bila letos izročena v roke prvovrstnemu strokovnjaku. Tako smo imeli pri vseh njegovih predstavah vtisk skrbne, do vseh potankosti izdelane priprave. Ta skrbnost in neka naravnost ganljiva ljubezen do dela je bila tako očitna, da je vsak gledalec celo razne napake laže prenesel, ker je videl, da ne izhajajo iz površnosti in malomarnosti, ampak jim je vzrok višja sila. Občinstvo je hitro spoznalo, da je zavel nov duh in je ves čas s simpatijami spremljalo delo novega vodstva. Obisk je bil skozi vso sezono tako zadovoljiv kakor že dolgo ne.

Uvedena je bila tudi važna in zelo potrebna novost, da je namreč operni zbor dobil lastnega zborovodjo v osebi g. Simonitija. Simoniti izhaja iz izvrstne Maroltove šole, kjer si je izvežbal čut za posebno zorsko tehniko. Svoje sposobnosti je dokazal in močno razvil v Splitu, kjer je dosegel laskava priznanja. Ljubljanski operni zbor, ki je prej že leta in leta hiral, je pod njegovim vodstvom zaživel novo življenje in je napredoval od predstave do predstave. Res je, da zahteva pomladitve in pomnožitve, vendar nam je v okviru možnosti dal mnogo lepega. Dogodilo se je celo nekaj za nas do sedaj nezaslišanega, da je občinstvo aplavdiralo zboru samemu!

Če primerjamo repertoar, ki ga je operna uprava razglasila pred začetkom sezone, z repertoarjem, ki je bil izveden v resnici, bomo videli, da je precej del izpadlo, oziroma bilo zamenjanih z drugimi. Mislim, da je tu na mestu dobrohotno tolmačenje, ker se pač izredne razmere, v katerih živimo, poznajo tudi v operi in imajo tam svoj odsev. Od domačih del sta bili izvedeni operi Foersterjev Gorenjski slavček in dr. Svarova Kleopatra. Gorenjskega slavčka smo videli zopet v prvotni preprosti, pa zato intimni in prisrčni obliki v nasprotju s Poličevo nekoliko našarjeno predelavo prejšnjih let. Slavčka je pela g. Ribičeva z uspehom, od dejanja do dejanja boljše. Iznenadil nas je zbor, zlasti moški zbor s svojo gorenjsko himno, ki jo je zapel naravnost sijajno. Iz vse predstave je dihala tako prisrčna domačnost, da je bilo občinstvo mestoma kar ganjeno. V časih, ko moramo posebej gojiti vse, kar je slovenskega, so take predstave še posebej na mestu.

Skoro ob istem času, ko so v drami uprizorili Finžgarjevo Našo kri, je bila v operi krščena izvedba dr. Švarove Kleopatre. Dočim so v drami zagrešili neodpustno dejanje, da so za sedanje čase posebno aktualno slovensko delo porabili kot nekaj poskusen nastop za mlade igralce, je v operi tekmovalo vse najboljše, kar imamo, da bi bil krst nove slovenske opere čim bolj slovesen in dostojen. Pevci sami najboljši, naštudirano in pripravljeno vse do najmanjše podrobnosti, scena in kostumi za naše razmere naravnost razkošni. Uspeh seveda ni izostal, dasi je šla opera zaradi vojne nekam pretiho mimo naše širše javnosti, posebno še, ker je delo pisano z velikim glasbenim znanjem in takoj razodeva, da ga je pisal človek, ki živi v orkestru in dobro pozna tudi vse odrske učinke. Delo nosi tipične odrske sestavine francoske velike opere, kot je blesteča inscenacija, učinkoviti zbori, baleti, pompozna veličastnost itd. Glasbeni slog je moderen, pa zopet ne pretiran, da bi mogel odbijati večje konservativce. Vsa teža glasbenega dogajanja je po Wagnerjevem principu položena v orkester, iz katerega v ozki homogenosti raste pevska melodija. Po svoji izredni odrski učinkovitosti in široki glasbeni zasnovi je to do sedaj največje slovensko operno delo. Vsebinsko ima močan poudarek na čutnost, s čimer umetnina mnogo izgubi, ker človeške zablode premalo slika kot zablode in na ta način sili človeka v negativno smer. Močno me odbija dejstvo, da je skladatelj, ki je obenem sam libretist, izbral za Slovenca tako brezbarvno snov. Morda je hotel odpreti svojemu delu pot v široki svet, katerega bo učinkovita, splošno znana snov bolj zanimala kakor pa kak neznan slovenski problem. Toda, ali ni v tem neka napaka, da dajemo prednost zunanjemu blesku in čutnosti pred domačim zdravjem in duhovno poglobljenostjo? Kako velik učinek ima na primer Prodana nevesta tudi izven čeških meja, kljub ali pa morda prav zaradi idilične vaške domačnosti, ki veje iz nje! Sicer pa je predstava doživela izreden uspeh, h kateremu so mnogo pripomogli izvrsten orkester in solisti. Gdč. Heybalova se do take višine še ni nikoli povzpela kakor v vlogi Kleopatre; nepozaben je Betettov lik Potinosa, prav tako je Janko v vlogi Cezarja dosegel dostojno višino, dasi je njegova vloga pisana za bolj dramatičen glas. Nehote sem se pri tem spomnil na Primožiča, kako bi lepo ustrežal v tej vlogi, da si ni onemogočil javnega udeleževanja. Dr. Švara je s svojim delom pokazal nedvomno velik talent in ambicijo ter je treba le želeti, da bi nas zopet kmalu presenetil z novim delom.

Od tujih skladateljev smo videli sledeča dela: Goldmarkova Sabška kraljica je tvorila uvod v operno sezono. Je to opera velikega stila, privlačna po svoji melodiki. Dobra zasedba z izvrstno izvedbo je mnogo pripomogla do učinka pri občinstvu.

Massenejev Glumač Matere božje je z globoko vsebino v svoji povezanosti otroške naivnosti in globoke religioznosti nujno vzbudil sozvoženje najlepših čustev v srcih poslušalcev. To se je posebno občutilo ob krasni Bonifacijevi ariji o blagoslovljeni kadulji, ob kateri je vladala v gledališču tolikšna zbranost in zamaknjenost, da tako močnega vtisa iz opere skoro ne pomnim. Seveda je to arijo mojstrsko podal prof. Betetto. — Znana stvar je, da je na odru zelo kočljivo uprizoriti religiozne stvari z ono resnobo, ki jim gre. Zadostuje le malenkost, pa vse postane smešno, teatralno ali še celo profanira. Režiserju Debevcu se je posrečilo prikazati čudež v zadnjem dejanju s tako tenkočutno resnobo, da je res vzbujal viden resničnosti in ni zapadel gornjim nevarnostim. Igralci so bili prav posrečeno izbrani, tako Banovec v vlogi glumača, v katerem se tako čudovito meša povesetnost njegovega potepuškega poklica s stremljenjem po nadnaravni popolnosti, Betetto v vlogi samostanskega kuharja, ki zna združiti pristržno šegavost z globoko življenjsko modrostjo, Lupša v vlogi stro-

gega in ascetičnega priorja in Dolničar v vlogi vnetega samostanskega zborovodje. Zbor samostancev v drugem dejanju dela g. Simonitiju vso čast.

V Mozartovi Figarovi svatbi je manjkalo pri pevcih tiste minuci-ozne izdelanosti in lahkotnosti, kakor jo Mozartov slog zahteva. Mozartova melodika je na videz preprosta, toda je za izvajanje silno težka, ker je tako kristalno čista, da se vsak najmanjši nedostatek takoj opazi, ker zahteva v ritmičnem pogledu skrajne natančnosti in ker terja zaradi hitrih tempov od pevca popolne artikulacijske izvežbanosti. Temu idealu se je najbolj približal prof. Betetto v vlogi Figara; motilo je le to, da je za orkestrom na ljubo jasni izgovarjavi rad nekoliko zaostajal, kar je seveda zameglilo glasbeni vtis. Mozartovega duha je najbolj zadel orkester, ki je bil pod dr. Švarom izvrstno pripravljen.

V D'Albertovi veristični operi Nižavi je poskusil režiserske zmožnosti g. E. Frelih. Delo samo po svojem nekoliko nasilnem slogu kljub mnogim glasbenim lepotam ni privlačno. Ker pa je bila še slaba zasedba — Bašičeva v vlogi Marte nikakor ni ustrezala — opera ni dosegla posebnega učinka. Tudi režiserjeva zamisel krožnega odra je učinkovala v svoji izvedbi nekam okorno.

Stoletnici rojstva velikega Rusa Čajkovskega se je Ljubljana dostojno oddolžila. Filharmonija je z uspehom izvajala njegovo V. in VI. simfonijo, v operi pa smo slišali Jolanto, Evgenija Onjegina in odlomke iz baleta »Hrestač«. Dasi je največja moč Čajkovskega v čisti glasbi, nam je vendar tudi v svojih operah zapustil dela nesmrtno veljave. Izvedbi obeh njegovih del, ki sta bili sicer na sporedu že v prejšnjih sezonah, sta bili na lepi višini, zlasti Onjegin, v katerem je briljiral Gostič kot gost. Tatjana je v gđ. Heybalovi mašla izvrstno interpretinjo, prav tako Jolanta v ge. Vidalijevi.

Manj uspeha je imel balet z izvedbo baleta »Hrestač«. Slučajno je ta baletna predstava sovpadla z nastopom obeh Mlakarjev v plesni pesnitvi Lok, da je bila razlika še tem bolj očitna. Pri Mlakarjevih sama poduhovljenost, ko je vsaka kretnja spontan izraz ideje, tu pa sama telesna rutina, ki pogosto meji že na akrobacijo, a brez duha. To dejstvo je bilo tudi sicer opaziti pri vseh baletnih nastopih in bi bila potrebna korenita reforma. Mlakarjeva sta pokazala pot!

Dvořakova pravljica opera Rusalka ima v orkestru tako bogato muziko, da je scena temu bogastvu skoro v napotje, ker se poslušalec le težko odtrga od teh čistih glasbenih vrednot, da spremlja razvoj na odru. Rusalko je podala gđ. Heybalova vsaj pri premieri manj posrečeno, ker je večino partij pela v ozadju odra in je premalo računala s tem, da bo akustika trpela. Izvrstna pa je bila ga. Kogejeva v vlogi Ježi babe.

Po teh potih tradicionalne italijanske predveristične opere hodi Francesco Ciléa v svoji operi Adriana Lecouvreur, katere premiero smo doživeli sredi marca. Dejanje je polno vsemogočih spletk, da se človek na koncu že komaj spozna iz njih. Glasba ima mnogo lepotnih vzorov v smislu italijanske melodične in ne pogreša tudi močne dramatike. Naslovno vlogo je dobro podala ga. Vidalijeva, v drugih vlogah pa so se lepo uveljavili zlasti Franci, Kogejeva, Janko in Lupša.

V Donizettijevi Luciji Lammermoorski smo imeli prilliko slišati tipično delo v smislu italijanskega »bel canta«. Glasbeni zakoni popolnoma prevladujejo nad tekstom, ki se jim mora suženjsko podrediti. Vlogi Lucije in Edgarja stavita na izvajalca izredne zahteve. Gospa Sonja Ivančičeva, ki je igrala Lucijo, si je za svoj prvi nastop izbrala kaj težko nalogo. V začetku nikakor ni mogla ogreti, ker so čistost

glasu motili šumni prizvoki, v tretjem dejanju, v veliki koloraturni ariji v sceni blaznosti pa se je glas nekam sprostil, da je pokazala mnogo pevske rutine, dasi je nekoliko motila ritmična neskladnost s spremljajočo flavto. Gostič je v Edgarju pokazal, koliko sijajnih možnosti ima njegov krasni glas, ki vedno pridobiva na moči in lepoti.

Hvalevredno je dejstvo, da je uprava zelo omejila operete, ki so sicer v prejšnjih sezonah zavzemale nevarno velik del repertoarja. Poleg nekaj ponovitev je uprava uvrstila v spored Leharjevo Kjer škranjčev žvrgoli in Dusikovo Modro rožo. Mislim, da je to koncesija uprave gotovim delom publike, ki si želi lahkega blaga. Vendar ne razumemo, kako bi se mogel kdo nad Leharjevim Škranjčkom zabavati. Dovtip mora imeti vsaj malo soli, če hoče doseči učinek! V tej opereti pa je duhovna revščina, poleg tega so bili redki dobri glasbeni utrinki že tako slabo podani, da je to delo pomenilo spricho siceršnje skrbnosti uprave nevaren korak nazaj. Hvala Bogu, da so druga kvaliteta dela zabrisala neroden vtis. Dusikove Modre rože sicer podpisani nisem videl, vendar sem slišal od resnih ljudi, da je bilo z njo podobno. Jasno je, da imajo tudi lahke in zabavne stvari pravico do obstoja, toda morajo obsegati vsaj nekaj pozitivnih umetniških in etičnih vrednot, če naj bo veselje, ki jim ga je namen vzbujati, res čisto!

Glasbeno so vse opere pripravili dirigenti gospodje Neffat, Štritof in dr. Svava, ki so bili zelo zaposleni, če pomislimo, da se je njihovo število po odhodu Poličevem zmanjšalo.

Največja težava v pretekli sezoni je bila s pevci solisti. Mnogokrat je bilo poslušalcu kar hudo, ko je videl skrbno izdelano predstavo, odlično režijo, dober zbor in orkester, glede solistov, ki bi morali kronati vse delo, pa moral ugotoviti, da so čisto odpovedali. Ne gre morda tu za kako brezbriznost, ampak predvsem za dejstvo, da operi enostavno primanjkuje zadostnega števila glavnih solistov. Imamo nekaj prav dobrih moči, toda za izvedbo tako obširnega repertoarja je to premalo, ker so eni in isti pevci preveč zaposleni in jih ni mogoče nadomestiti z drugimi, če slučajno nastopi kaka ovira. Taka težava je bila na primer s Figarovo svatbo, katero je po premieri uprava skoro vsak teden stavila na spored, pa jo je morala prav tako zopet neprestano odpovedovati, ker ni imela nadomestila za nekega pevcu. Zato pa je toliko bolj treba poudariti požrtvovalnost in idealizem tistih pevcev, ki so dali vse svoje moči na razpolago, da je bilo mogoče vzdržati naporno leto. Vodstvo opere samo najbolje vidi ta položaj in je zato prišlo na vse pohvale vredno idejo, da bo priredilo poskusno tekmo naših pevcev, da si tako preskrbi dober naraščaj.

Prof. Betetto je vsem svojim odrskim likom dal čudovit izraz v igri, v pevskem oziru si pa zna z do skrajnosti izdelano tehniko pomagati preko pogoste telesne indispozicije, tako da še vedno vsak njegov nastop pomeni užitek prve vrste. Želo je napredovala gdč. Heybalova, ki kaže mnogo upanja, da se bo razvila v umetnico velikih kvalitet. Lepo so se uveljavile tudi druge ženske moči, zlasti odlična Kogejeva, Ribičeva, Vidalijeva in Španova. V baritonistu Janku tiči nekaj posebnega, kar ga dela posebno simpatičnega našemu občinstvu. Mislim, da je temu vzrok predvsem njegova naravnost in nenarejenost, ki se družijo z lepimi pevskimi in igralskimi darovi, ki pa zaradi igralčeve skromnosti nikdar niso vsiljivi. Izrazit pevski tip je Francel z izrednim glasovnim materialom, ki še ni zaključen in nas čisto naravnost preseneča v svojem razvoju. Manjka mu le tihe, vase poglobljene igre, ki služi res samo umetnosti in ne išče zgolj zunanosti. V basistu Lupši nam rase izvrsten pevec, katerega poleg polnega glasul odlikuje izredno jasna izgovarjava. Ko se bo še igralsko sprostil, da

se bo počutil na odru doma, bo dal svojemu izrazu tudi več čustev in topline, česar smo pri njem do sedaj pogrešali.

Na novo je bil letos angažiran baritonist Anžlovar, o katerem pa je treba odkrito povedati, da ni izpolnil pričakovanj, kakršna je morda stavila nanj uprava. Za operno udejstvovanje je pač prvi pogoj glas, ki ga ne more nadomestiti še tolikšna ambicija in igralska okretnost. Saj mu srednja lega pogosto prav lepo zazveni, zato pa so višine zaradi zelo neprijetnega tremoliranja neestetske. Se je pa v glasovnem oziru že bolje uveljavil Dolničar, ki ima lep glasovni material, dasi je morda za spoznanje preveč kovinsko barvan. Pozornost vzbuja tudi mladi začetnik, basist Orel, ki ima mogočen organ z dobro izgovarjavo. Dobra šola bi utegnila iz njega napraviti zelo porabno moč.

Ker so bili domači solisti deloma prezaposleni, si je uprava pomagala s številnimi gosti, med katerimi so najbolj stopali v ospredje res veliki umetniki: ga. Gjungjenac, Gostič in Križaj. Pri tem se nehote vzbujajo vprašanja, kje je vzrok, da toliko naših najboljših pevcev služi na tujih odrih. Kakšno izvrstno opero bi lahko imeli v Ljubljani, če bi mogli vsaj nekaj naših pevcev pridobiti iz tujine za domači oder! Ne bom rekel preveč, če trdim, da bi Ljubljana na mah postala središče operne umetnosti v Jugoslaviji. Tako pa doživljamo že leta in leta, da je ljubljanski oder le vzgajališče pevcev za Zagreb, Beograd in celo za inozemstvo! Jasno je, da tu ne gre pretiravati, kakor da bi naš pevec ne smel pogledati v veliki svet. Prav je, da naši umetniki poneso slovensko ime tudi drugam in da si pridobe skušenj na svetovnih odrih; ni pa prav, da nekateri od njih potem za domovino popolnoma odmro in pridejo le še na redke čase nazaj v Ljubljano žet občudovanje, ki jim ga mi v svoji slepoti in nezavednosti izkazujemo. Ali človek, ki ga je izvabila iz domovine slava in denar, zasluži, da mu doma še hvalo pojemo? Zato pa moramo najprej mi doma naši operi omogočiti soliden razvoj, potem pa bomo lahko od naših umetnikov zahtevali vsaj nekaj idealizma in ljubezni do svojega malega naroda, kakršnega najdemo v drugih poklicih veliko. Salzburg je še manjše mesto kot Ljubljana in nič bolj zanimivo za tujca, pa je vendar spretna organizacija iz njega napravila središče opernega udejstvovanja zadnjih let. Slovenci bi bili ob primernem sodelovanju naših javnih ustanov in umetniških krogov zmožni ustvariti nekaj podobnega!

Pregled čez operno sezono kaže, da je vodstvo z vsemi svojimi sodelavci izvršilo v izredno težkih časih res veliko delo. Vemo pa dobro, da je to šele prva stopnja v novem razvoju naše opere, kateri mora slediti še močan vzgon, kajti do resničnih vrhov je pot še dolga in težka!

Snoj Venčeslav.

Silva Trdina: V provinci. Drama v treh dejanjih. 1940. Izdala Založba iger. Tiskala Zadržna tiskarna v Ljubljani. Strani 72.

Dramski prvenec Silve Trdinove je v naši književnosti pojav, mimo katerega ne more nihče, ki mu dramii vest bridkost našega zares »provincialnega« žiivljenja, ki je po večini edini izraz slovenskih razmer, in kar samo po sebi je razumljivo, da je tudi naš največji dramatik Ivan Cankar črpal snov in motive iz naše »provincialnosti«, ki teži kot strahotna môra vsakega slovenskega človeka, če je v njem le kdaj zagorel plamen čistega življenja. Vedno se znova in znova vračamo v to slovensko globel, katere menda res ne bo nikoli do zadnjega koticika presvetilo pravo sonce in izgnalo iz nje strahove, ki venomer pijejo kri vsem tistim, ki so kdaj koli poskušali prinesiti novo življenje v prazne kalupe. Vekovita borba forme z vsebino, črke z duhom, smrti z življenjem je znova in znova porajala tragedije, drame, komedije ter satire, in ena ne najmanj bridkih borb je spopad duha z okostnjaki na poprišču — šole. Na eni strani »juridične limanice«, »prava vzgoja«, »globokoumna metodika in pedagogika«, »svete dolžnosti do uradniškega poklica«, na drugi pa, krik po »svetlobi v življenju«, po »živih ljudeh«, po »odrešitvi« — ta dva pola sta gibali drame mlade pisateljice, ki je stopila s svojim delom na Cankarjevo pot obtoževanja, saj se mi zdi utrinek avtobiografske izpovedi opazka Majdičeve: »Moram pisati. Pisala bom in se maščevala za vsa leta nazaj. Naj se ljudje vidijo, kako prazni, plehki, dolgočasni in sebični so!« Maščevanje in jeza kumujeta satiri, in res nudijo osebe »provinice« lepo galerijo »karakterjev«, ki bi jih bil vesel vsak satirik, medtem ko je pisateljica satiro izzivajočo snov izoblikovala v dramo, nad katero plove lahen nadih resignacije. Ta značilno žensko lirični nadih je skrit tudi v vzkliku: »Človek mora najti rešitev zase vedno iz sebe. Greh bi bil, ko bi skušala zaceliti svoje rane z vašim življenjem...« Tako vsebuje drama dve izraziti komponenti, ki ju sproži v gibanje samomor osmošolca Rudeža.

To gibanje se navidez, vsaj v okviru drame poleže šele s prav tako sunkovitim dogodkom prav na koncu zadnjega dejanja, ko izvemo, da je oblast odstavila ravnatelja Brajdo. Ta dva vzmeta kažeta, da ima avtorica zelo razvit smisel za oder, da zna vzbuditi gledalčevo pozornost v najvišji meri, hkrati pa res dramatično zaostri napečnost. Manj ugodno mnenje bi mogel izreči o zaključku, ki je izveden skoraj nepričakovano, ter bi bil notranje učinkovit vse bolj v satiri (pomislimo na Gogoljevega Revizorja) kakor v tej in takšni dramii, ki ji je navzlic vsemu realističnemu okolju težišče prenešeno v duhovni razplet. Čutim, da se križata v tem delu dve po sebi nasprotni usmerjenosti, ki zahtevata vsaka zase drugačno obliko in ki jo v tem primeru združuje lirično nastrojenje v dozdevni enotnosti. V takšno vzdušje postavljeni nosilci dejanja se odlikujejo po močni tipičnosti, tako da skoraj slednji od njih, zlasti gimnazijski ravnatelj Brajda ali pa razrednik Kozjek spominjajo že na postave v komediji, to tem bolj, ker je avtorica v njih izdelala oziroma poudarila na njih samo črte, ki nemalo približajo karakter tipu, medtem, ko je za profeso-rico Majdič našla tudi odenke bolj realistične odrske osebe. Jasno je, da utegne biti igralec na moč vesel vloge kakega ravnatelja Braj-
de, medtem ko bo v takem okviru teže izvedljiva soigra Majdičeve in dijaka Severja. Najmočnejše je gotovo prvo dejanje, ki se odigrava

z resnično dramatično dinamiko. V naslednjih dveh se prav spričo dovršenosti in zgoščenosti prvega kaže rahlejši upadec in tu pa tam pojavljajoče se bolj razvezane situacije manjših dogodkov, medtem ko zadnje dejanje »razreši« prehter sklep.

Drama, kakršna je, pa naravnost sili na oder, bodisi zaradi velikih teatskih prednosti, bodisi tudi, ker nujno zahteva prave resonance, ki jo more dati le živo — občinstvo. Kajti vsa javnost mora slišati besede, ki jih govori Kolar: »... Danes ni več tisti čas, ko bi profesorja lahko ocenjevali samo po njegovih znanstvenih zmožnostih. Naše družine so razklane. To je naša druga naloga: pomagajmo tam, kjer odpove dom! Kadar in kolikor pač moremo... Človek pri osemnajstih letih ima tudi svoje zahteve do življenja. V vsa življenjska vprašanja jih skušamo uvesti, rešimo jim nobenega.«

Po teh in podobnih mislih se naposled drama razodeva kot glasnica v službi vesti, ki kliče v svet in terja zadoščenja zaradi porušenega etičnega reda. Po vsem, kakršno je to delo, je izrazito slovensko, postavljeno na tla, ki jih je bil preoral in pripravil že Ivan Cankar, in je poleg že nekaterih v podobnem okolju odigravajočih se iger nov in pozitiven donos repertoarju slovenske dramatike.

France Vodnik je napisal knjigi zaokrožen uvod, v katerem nam je predstavil pisateljico in osvežil njeno dosedanje literarno delo, hkrati pa skušal vzbuditi razumevanje za dramo tudi v tistih, ki bi jih prikazovanje tako kočljive zadeve kot so šolske razmere, morebiti oplašilo.

Miran Jarc.

Pavle Sedmak: Kaplán Martin Čedermac. Slovaški prevod Kolomana K. Geraldinija. Izdala »Spoločnosť priateľov klasických kníh«. Bratislava 1940. Str. 219.

Geraldini je izdal letos v slovaščini že svoj drugi prevod iz našega slovstva. O njegovem izboru naše lirike sem poročal v letošnji 2. številki »Dejanja«, sedaj morem poročati o njegovem prevodu proznega dela, Sedmakovega Kaplana Martina Čedermaca.

Prevajalec je segel po tem slovenskem delu s posebnim namenom. Medtem ko pri nas izide toliko stvari, ki nimajo z nami in našimi vprašanji nobenega stika in pogostokrat pomenijo samo koketiranje s »širokim« svetom, so si Slovaki s to povestjo o ponižnem duhovniku Slovencu, ki bije neenak boj za pravice svojega naroda proti cerkveni in svetni oblasti, osvojili delo, ki naj jim pomaga v njihovi lastni problematiki. Taki duševni boji, kot jih doživlja Čedermac, se vrše tudi v slovaških dušah na njihovem nesvobodnem ozemlju pod Madžari. Do dunajske sodbe v Belvederu dne 2. novembra 1938 je bilo med 72% Slovakov okrog 17% Madžarov, to je malo nad pol milijona. Po dunajski rzsodbi avtoritatnih velesil je pripadla Madžarski ena petina slovaškega (državnega) ozemlja in s tem 900.000 prebivalstva. Od tega števila je res bilo malce nad pol milijona Madžarov, toda obenem je prišlo z njimi pod Budimpešto tudi okoli 500.000 Slovakov. Ti so se pridružili Slovacom, ki so ostali pod Madžarsko tudi že po prevratu leta 1918, in teh štejejo celo madžarske statistike — in o teh so na primer ljudje kot Seaton Watson pisali vzpodbudne stvari! — nad 100.000. Tako je sedaj pod Madžarsko okoli 400.000 Slovakov, manjšina torej, ki je pač enako pomembno velika kot na primer naša pod Italijo.

Razumljivo je bilo, da so segli Slovaki prav po tej knjigi, čeprav bi bilo med našim slovstvom najti tudi kakšno umetniško popolnejše delo. Odločala je torej vsebinska stran dela, ne njegova umetniška pomembnost, dasi je tudi po lepovednosti delo brez dvoma dostojno in dobro.

V prevodu prevajalcu neprisiljeno teče beseda. O odnosu prevoda do slovenskega izvornika ni mogoče reči slabe sodbe. Nasprotno, prevod je zvest in točen, dasi ne brez majhnih nepopolnosti. Te pa ne motijo prevoda in se tudi proti izvorniku ne pregrešijo prehodu. V prvem poglavju so na primer take neizdelanosti in netočnosti:

Taliansky novie 5 — laški prida ne zna; v pohariku (= kozarčku) 7 — v rdečem korcu 8; sadol si (= je sedel) 7 — sesedel se je 8; sedi 7 — ždi 8 i. pod. Ponekod je prevajalec (ali stavec) izpustil krajše ali daljše stavke, ki pa ne posegajo v bistvenost in ne dopolnjujejo smisla. Na str. 76. (prevod str. 66.) je na primer izpadel stavek: Cedermaca je presenetilo in užalilo, mu za trenutek pobralo glas in besedo. V petem poglavju na primer sem našel takele napake in nedoslednosti? do vličeho brloha 164 — v volčje žrelo 188; s bratancom 207 — z nečakom 238; po svahu (= rebri) 208 — po ovinku 238; po mravenisku (= mravljišču) — v mrcu(!) 240 itd. Takih in podobnih napak bi lahko naštel še več. Pričajo o površnosti, ki je Slovakom lastna in sem jo omenil že pri oceni Geraldinijeve antologije naše lirike. Niso bistvene, da bi motile prevod in kazile izvornik, a so nepotrebne, ker bi jih meka vestnost lahko odstranila.

Slovaški prevod pa poleg teksta prinaša še Sedmakov Epilog, posebej napisan za ta slovaški prevod, v katerem se pojasnjuje zemljepisni in zgodovinski položaj Beneške Slovenije ter poudarja njena demokratična samouprava do časa, ko jo je zasedla avstrijska oblast. Knjigi in informativnemu članku je dodan enostranski zemljevid, ki ima posebej začrtano ozemlje Beneške Slovenije ter sega od Tilmonta do jugoslovanske državne meje in na severu do Trbiža. Imena na zemljevidu so samo slovenska, razen pri Trstu, Tilmentu in Vidmu, ki imajo postavljen na drugem mestu tudi italijanski krajevni naziv. Začrtana je državna meja med nami in našo sosedo, ne pa naša narodna meja. Toda začrtano ozemlje Beneške Slovenije tako kaže, kje so naše meje. Prevod ima torej poleg literarnega tudi svoj narodno politični propagandni pomen. Seveda je kratek članek in zemljevid komaj opozorilo na naša ozemlja ob Soči in Nadiži, toda nekaj je vendarle. (Za vzgled slovaške površnosti in v poudarek, kako potrebno je stalno in neprestano govoriti pred tujim forumom o sebi in naših vprašanjih, naj pove sledeči primer: Kljub zemljevidu in jasnemu Epilogu je binkoštna številka dnevnika »Slováka« v kulturnem obzorniku vendarle govorila, da se povest dogaja med istrskimi Slovenci. Poročevalec ima ta prevod za »prvi slovenski roman v slovaščini«, čeprav je že pred leti izšel Finžgarjev roman Pod svobodnim soncem.)

Slovaki bodo med našim leposlovjem mogli najti še marsikaj, kar bo vredno prevoda, in sčasoma se bodo odvadili tudi površnosti in nekritičnosti.

Smolej Viktor.

Georges Bernanos: Dnevnik vaškega župnika. Prevedel Jakob Solar. Založba Hram v Ljubljani 1939.

Tišino, ki vlada okrog tega pomenljivega prevoda, si človek razlaga predvsem iz nagnostkega odpora do silovite, zahtevne vsebine, ki od vrste do vrste vznemirja zavest in stiska srce. Ta nenavadna knjiga ne more prijati današnjemu človeku, ker ga z mogočno silo meče pod jarko osvetljavo, ker mu odpira nenadne poglede v njegovo neurejeno notranjost in spominja najrazličnejših izdajstev. Zato je razumljivo, da jih je malo, ki hočejo skozi to čiščenje, da začutijo pravo človeško in duhovno razsežnost.

Razsežnost pravim, kajti kljub videzu ožine so mere dogajanja v tem romanu mnogo širše od velike večine prijetnih in jasnih zgodb, ki jih pisatelji danes mečejo na trg. Bernanosov svet ni svet epičnega

kramljača, ki se giblje na površini življenja, niti svet zgolj dušeslovnega ali družbenega analitika, ampak svet vizionarja, ki v slehernem delu izraža veselje v vsej njegovi biti, predvsem v njegovi neodrešenosti. Bernanos se ne zadovoljuje s substilno in malce romantično nadahnjeno analizo človeškega srca, kakor to radi delajo njegovi francoski tovariši, temveč se dviga v vrtoглаve višine zrenja, v prostore neposrednega, jasnovidnega ustvarjanja, kjer je bliže simbolom, kakor utelešenim bitjem.

In res nastajajo pod njegovim peresom bitja, ki utripa v njih njim samim prečudno tuja resničnost. Dobro čutimo, da so njegove osebe zgrajene, da se jim bolj pozna smiselna zgradba kakor osebna plastika, da so v nekem smislu celo irealne, da iz njih sije nadčloveška in zato mnogokrat nečloveška resničnost. To prihaja od tod, ker je Bernanos neskončno bolj dovteten za njihovo duhovno usodo kakor za njih vsakdanjo dušeslovno podobo, kakor je to tudi pri Shakespeareju, kjer izražajo osebe bolj svojo simbolno, duhovno resničnost kakor svoje duševno stanje. Tako so pravi igralci Bernanosovih romanov duhovne bitnosti kakor na primer laž, ljubezen, naivnost, upanje, obup, greh. Tudi resnica tega romana biva v tem svetu duhovnih resničnosti, nasilno utelešenih in strastno povezanih z vsem, kar je v človeku telesnega in bednega. Vse je en sam svet, niti »svetost ni vzvišenac«.

Središče njegovih dramatičnih duhovnih romanov je greh. In to ne greh kot moralistični prestop, ampak kot metafizični dej, ki nas prestavi v sredo nadnaravnih dogajanj. Greh obstaja zanj kot živo, resnično bitje, kot hudobija, kot načelo zla, bivajoče neodvisno od vseh hudobnežev, katere prepaja. Župnik si nekoč zapiše v dnevnik: »Zgodovinar, moralist, celo filozof hočejo videti samo zločinca, ustvarjajo si zlobo po podobi in sličnosti človekovi. Nobenega pojma si ne ustvarijo o hudobiji sami, o tem strašnem požiranju praznine in ničevosti.«

Bernanos bi rad zajel greh v njegovih duhovnih gibalih, v grehu bi rad dognal temne strani duha, njegova najbolj neznana nagnjenja, od človeške laži do podedovanih gonov. Greha ne prikazuje kot zanimivost ali kot večjo ali manjšo nebestvenost človeške narave, marveč kot človeško naravo samo, kot njeno bistvo. Začetek greha je laž, zato s posebno vneto riše ravno laž; njegovo poznavanje izhaja iz dejstva, da si človek neprestano laže in da se nikdar ne more rešiti oklepa laži. Laž pa prinaša dolgočasje, najbolj razširjeno moderno kugo. »Zakaj če naš rod mora preminuti, bo preminul zaradi gnusa dolgočasje.« Ob prvem dotiku s svojo faro je župnik ugotovil: »Mojo faro razjeda dolg čas, to je prava beseda.« In nekaj vrst dalje je zapisal: »Kakor izmaličen obup je, sramotna oblika obupa, prav kakor vrenje razkrajajočega se krščanstva.« V vsem dnevniku je mnogo tegobnega in žalostnega, temna luč obupa je razlita nad borbo osamelega človeka, človeka zalezuje skušnjava samomora, župnik sam si je iztrgal najtesobnejše strani iz dnevnika. Vendar čutimo iz teh iskrenih, ganljivih zapiskov njegov tragični napor, da bi s trpljenjem in žrtvijo približal nasprotje greh, ljubezenski red, božjo Milost.

Iz prejšnjih Bernanosovih romanov vemo, da se mu duhovniški liki zdijo najhvaležnejša bitja za osvetljevanje krščanske tragike, kajti v duhovnikih se najjasneje postavlja vprašanje poklicanosti in delovanje Milosti. V »Satanovem soncu« je ustvaril abbéja Donissana, ki se vsa njegova narava protivi delovanju Milosti in povzroči dramatično borbo med Bogom in hudičem, v Zločinu je upodobil mračen lik lažnega župnika, v Prevari in drugod spet na drug način vezane duhovnike, ki predstavljajo boj med ošabnostjo in ponižnostjo duha.

Dnevnik podeželskega župnika pa odkriva junaški boj mladega duhovno zdravega in telesno bolnega duhovnika z zlom, ki hoče podjarmiti njega in njegovo faro.

Edinstveni zapiski preizkušenega človeka se bližajo poslednjim skrivnostim. V njih svetlika resnična človeška genialnost, usmerjena v najvišja spoznanja in doživetja. Zato je ta Dnevnik kljub svoji tegobi pesem upanja. Župnikovo življenje je kljub revščini, osamljenosti, trudnosti in upornosti srca tako silno, da se reši v resničnost gromke in neomejene gotovosti, ko v poslednjih bolečinah zapiše besede: »Vse je Milost.«

Jakob Solar je s hvaležnim naporom premagal mrke gmote Bernanosovih stavkov, z vidno ljubeznijo odstiral vanje položene resnice ter jih prelagal v lepo, jedrnato slovenščino. Škoda le to, da ni izšel obenem s prevodom tudi kratek informativen uvod, ki je bil že pripravljen in ki bi bralcu močno približal enega najtežjih, pa tudi najlepših romanov o krščanski tragiki.

Edvard Kocbek.

Frana Erjavca Zbrano delo. Uredil Anton Slodnjak. Četrti zvezek. Ljubljana 1939. Jugoslovanska knjigarna.

Fran Erjavec spada med one pomembne slovenske pisatelje preteklega stoletja, katerih pripovedovanje je še danes sveže in izraz še ni arhaičen. Zato njegove spise beremo danes še z istim užitkom, s kakršnim jih je po slovenskih revijah, časopisih in knjigah prebiral bralec 60., 70. in 80. let. To je nedvomno znamenje resnične njegove umetniške in pripovedne moči. Posebnost Erjavca-pisatelja je v tem, da je znal v sebi združiti pisatelja in znanstvenika v izredno učinkujočo harmonijo. Tako so na primer njegovi spisi iz narave kljub znanstveni zanesljivosti vendarle prijetno in nikakor ne utrujujoče čtivo. Pisateljska kreativnost se mu je izživljala v krajših pripovednih delih in slikah iz narave, od katerih so nekatere nedosegljivi biseri v slovenski literaturi. Iz njegovih del ti zre nasproti veder optimist, ki s sončnim humorjem ožarja svoje pripovedovanje, ter trezen in eksakten opazovalec sveta in življenja na njem. Vse njegovo delo, pisateljsko in znanstveno, pa spremlja in vodi njegova brezmejna ljubezen do naroda, slovenskega jezika in vseh emancipacij narodnega ustvarjalnega duha. Tu ima izvor tudi njegova izrazito pedagoško usmerjena natura, ki pa njegovemu pisateljskemu razpoloženju ni mikdar na poti in v škodo.

Vse te elemente kažejo tudi spisi, ki so objavljeni v 4. zvezku Erjavčevega Zbranega dela.

Ta knjiga obsega tretji del Erjavčevih »Domačih in tujih živali«, ki so prvič izšli pri »Družbi sv. Mohorja« 1873. leta, prvi dve poglavji »Naših škodljivih živali«, ki so prvič izšle v isti tiskarni 1880. leta, ter končno še poglavje o ribah, ki pa ni Erjavčevo delo, temveč ga je napisal za to izdajo prof. Rafael Bačar, da Erjavčevo delo dopolni s tem, česar pisatelj ni mogel dovršiti.

Erjavčevo pripovedovanje in obravnavanje predmeta je nazorno, živahno in nenavadno konkretno. Opira se na dolgotrajen študij in opazovanje domačih živali in golazni. Zato so njegovi opisi vsi pretkani z osebnimi doživljaji in skušnjami. Prav ta moment daje Erjavčevim prirodoslovnim spisom poseben čar in domačnost. Pri opisu živali, ki jih iz lastnega opazovanja ni mogel poznati, se opira na tuja znanstvena dela. Zato v teh primerih njegovo pripovedovanje in opisovanje ni tako nazorno in učinkovito. Vendar ga skuša tudi tu oživiti z različnimi tujimi doživljaji in anekdotami.

Brez dvoma je to Erjavčevo delo naš najbolj prijetno in blesteče pisan prirodopis.

Dopolnjevanje Erjavčevega dela se mi zdi odveč. Erjavčeve »Domače in tuje živali« niso nikaka šolska knjiga, temveč poljudno pisan spis za preprosto ljudstvo. Njihova vrednost ni toliko v znanstveni popolnosti, kolikor v leposlovnem načinu obravnave. Zato se mi zdi povsem irrelevantno, ali je to delo dokončano ali ne. Na drugi strani pa je naravnost čudno, da 4. zvezek Erjavčevega Zbranega dela obsega polnih 160 strani teksta, ki ga je napisala druga roka v drugem stilu in z drugimi znanstvenimi perspektivami. S svojo popolnostjo je knjiga s tem resda nekaj pridobila, ne zdi se mi pa prav, da je ta dopolnitev morala priti prav v izdajo Erjavčevega zbranega dela.

Tine Logar.

Miroslav Adlešič, Naravoznanstvo in svetovni nazor. Jugoslovanska knjigarna in tiskarna v Ljubljani. 1959. Str. 206.

Prof. Adlešič nam je podaril čisto svojevrstno, zanimivo in lahko rečemo, dragoceno knjigo. S stališča naravoslovja in naravoslovca nam nudi razgled po neizmernem vsemirju, prostoru in času, kjer nas seznanja z relativnostno teorijo; razgled v svet atoma, materije, elektrike in svetlobe, kjer nas seznanja s kvantno teorijo. V drugem delu pa se skuša preko golega naravoslovja dvigniti do posebnih spoznavnih potov, ki nam nudijo globljo, rekli bi, filozofsko razlago vseh teh tisočih in tisočih posameznih naravoslovnih zanimivosti. Tu se bavi z vprašanjem naravnih zakonov in vzročnosti, posameznih znanosti, zlasti tehnike, posebno poglavje pa je posvečeno vprašanju, ki daje naslov celi knjigi: naravoznanstvo in svetovni nazor, končao pa poda celotno »naravoznanstveno« sliko sveta. Pri nas je s sličnimi knjigami začel pred nekaj leti dr. M. Vidmar. Vendar se Adlešičeva knjiga zelo razlikuje od Vidmarjevih. Ne razodeva sicer tolike duhovitosti kakor Vidmar, zato pa je v svojih sodbah mnogo treznejši in previdnejši. Vseskozi se skuša obdržati na strogo znanstvenem gledišču. Odločno zavrača razne »izme«, ki v resno znanost mešajo nešteto čisto neznanstvenih vprašanj in jih nasilno in diletantsko rešujejo. Po pretresu raznih svetovnih nazorov, ki so si jih naravoslovci v teku časa postavili, se Adlešič še najbolj ogreje za neke vrste zmerni pozitivizem; ugaja mu namreč njegova »kritičnost« in odklonitev pretirane, »nevarne« vere v človeški razum, ki si domišlja, da bo kedaj dosegel »zadnji smoter, tako da njegovemu raziskavanju narava ne bo mogla nuditii ničesar več«. Tu se sklicuje na skromno izpoved velikega Newtona, ki je dejal o sebi: »Ne vem, kaj bo svet mislil pozneje o meni; toda sam sebi se zdim kot ob morskem obrežju igrajoč se deček, ki med svojo igro najde tu in tam bolj zglajen kremen ali neobičajno školjko; medtem pa ostane veliki ocean resnice njegovim očem popolnoma zakrit.« V tem njegovem pozitivizmu je skrit tudi du Bois-Reymondov agnosticizem s svojim: »Ignoramus et ignorabimus«, ki ga sprejme tudi Adlešič. Zategadelj ga oris naravoznanstva ni dovedel »niti k enovitemu in vseveljavnemu svetovnemu nazoru, niti k enotni in neovrgljivi sliki sveta«. Tu je ozadje njegovi veliki previdnosti in znanstvenosti, v kateri si ne upa načeti osrednjega vprašanja vsakega svetovnega nazora, tudi naravoslovčevega, namreč vprašanja o končnem smislu življenja. Naravnost klasično je izrazil ta svoj agnosticizem s citatom iz Poincaréja: »Ne le znanost nam ne da spoznati narave stvari, tudi nič drugega ni, kar bi nas to naučilo, in če jo pozna Bog, nima besed, da bi jo izrazil.«

Knjiga je pisana v zelo lepem jeziku, tiskana na prvovrstnem papirju, da jo je užitek brati, zahteva pa resnega in v naravoslovju izobraženega bralca.

Dr. Fr. Koren.

FEDERATIVNA EVROPA IN FEDERATIVNA
JUGOSLAVIJA

Spoštovani gospod urednik!

»Srpski književni glasnik« je v svoji številki od 15. maja t. l. prijazno zabeležil moj članek »Federativna Evropa in federativna Jugoslavija«, ki sem ga objavil v aprilski številki Vaše revije »Dejanje«. To beležko je urednik zaključil z opombo, da se je »Ž. M. Periću pripetila napaka. Pozabil je na Dalmacijo«. Na to pripombo sem odgovoril v »Srpskem književnem glasniku« od 1. junija t. l. Dovolite mi, da to storim tudi v Vaši reviji.

Res je, v svojem članku v »Dejanju« ne omenjam Dalmacije, tako da je zaradi tega članek videti nepopoln: iz njega ni razvidno, kakšen državno-pravni položaj je po mojem pojmovanju dati Dalmaciji v Jugoslovanski zvezni državi. »Srpski književni glasnik« je to dejstvo razložil z mojo pozabljivostjo, vendar bi ga nekateri pazljivi bralci »Srpskega književnega glasnika« pa tudi »Dejanja« lahko popolnoma bona fide tudi tako razlagali, da se prav namenoma nisem hotel izraziti o Dalmaciji, češ ker je po uredbi o banovini Hrvatski od 26. avgusta 1939 ostal status Dalmacije za določeni del srbske javnosti sporen.

Prva razlaga, pozabljivost, bi bila povsem mogoča, kajti šlo bi za hibo zavesti, ki more pri sleherniku nastati, kajti: errare humanum est, pač pa ne bi mogel priznati druge razlage, etične pomanjkljivosti, po kateri se nisem hotel ali celo nisem smel izraziti o Dalmaciji.

V resnici pa ne gre niti za prvo, posebno pa ne za drugo razlago, kajti o Dalmaciji sem povedal svojo skromno mišljenje že pred svojim člankom v »Dejanju«, in to ne samo enkrat. Zadnjič sem to storil v članku »Jugoslovenska savezna država«, ki je izšel najprej v podgoriškem tedniku »Zeta« (božična številka 1939), potem pa v beograjski »Pravni misli« (januar-februar 1940). Tam sem na dveh mestih rekel namreč tole:

»Na podlagi tega ... naj bi Jugoslavija obsegala sledeče avtonomne enote: Srbijo, Črno goro, Hrvatsko s Slavonijo, Bosno in Hercegovino, Dalmacijo in Slovenijo. Kar se tiče Vojvodine, bi ji v slučaju, da se spoji s Srbijo, trebalo dati določeno samoupravo v okviru srbske avtonomije (avtonomija v avtonomiji).«

»... naj pripomnimo, da je pripojitev Dalmacije banovini Hrvatski popolnoma pravilna, kajti Dalmacijo so — kakor je znano — po avstro-ogrski pogodbi iz leta 1867 spojili s kronovino sv. Štefana, to je z Ogrsko (Translajtanijo), v madžarsko-hrvatski pogodbi iz leta 1868 pa je Dalmacija pripadla troimeni kraljevini hrvatsko-slavonsko-dalmatinski, čeprav je vse do nastanka naše sedanje države bila ostala pod dejansko upravo Avstrije (Cislajtanije). Zato lahko smatramo, da se je z aneksijo Dalmacije po banovini Hrvatski popravila krivica, ki se je zgodila z avstro-ogrsko pogodbo iz leta 1867.«

Iz vsega tega lahko vsak bralec vidi, da je vseeno, če je moj članek v »Dejanju« omenil Dalmacijo ali je ni.

Se več, kadar članek v »Dejanju« spravimo v zvezo s člankom v »Pravni misli« (»Zeti«), za katerim je neposredno napisan, in kadar vzamemo v poštev dejstvo, da je v času, ko je bil članek v »Dejanju«

objavljen, že obstajala banovina Hrvatska z Dalmacijo kot njenim sestavnim delom, potem mislim, da se ne motim, če rečem, da se v besedi »Hrvatska« v »Dejanju« virtualno (implicitno) že nahaja Dalmacija in da zato v članku »Dejanja« potemtakem ni praznine, to se pravi pravnega statusa Dalmacije. Res je sicer, da tej razlagi malo nasprotuje to, da sem pri vsem tem besedi »Hrvatska« dodal še »Slavonija«, toda to prihaja odtod, ali se vsaj lahko tako reče, ker sem hotel na ta način po svojem pojmovanju določiti meje banovine Hrvatske v smeri Srbije, meje, do katerih se je razprostirala v avstro-ogrski monarhiji.

Zahvaljujem se tudi to pot, gospod urednik, najiskrenejše za ljubeznivo gostoljubje in ostajam z odličnim spoštovanjem

Vaš vdani Živojin M. Perić.

Nekaj pripomb k Pojasnilu dr. Mala. O Mahničevem razmerju do I. slov. katol. shoda bom še obširneje govoril, tu naj le poudarim, da se navadno precenjujejo Mahničeve, podcenjujejo pa ljubljanske (Missia) zasluge. — Kljub Malovemu ugovoru je mogoče (če ločimo z Malom, Zgod. str. 1119, med ustanovitvijo Narodne veče in njenim končnim konstituiranjem z vstopom hrvatsko-srbske koalicije) datirati prvi dogodek samo s 6. X., ko je bil sestavljen pravilnik Narodne veče in dosežen sporazum o njeni ustanovitvi, nikakor pa ne s koncem septembra, ko pogajanja še niso dosegla konkretnega rezultata. (Gl. S. 7. X. 1918.) — V opisu bojev na Koroškem je nemška ofenziva 31. XII. 1918 ponoči nezgodovinska (isto napako ima tudi Prepeluh, pri Malu najboljšeje citirani spis o teh dogodkih, vsled česar je lahko razločljiva moja misel na zvezo!): Št. Pavel je namreč padel v nemške roke že 27. XII., nova ofenziva ob Zilji pa se je začela šele 4./5. I. (Prim. Wutte, Kärntens Freiheitskampf, ki ga Mal ne citira, in slovenske časopise te dobe). — O majski deklaraciji imamo celo vrsto izjav po spominu, ki jih je težko spraviti v sklad. Za svojo osebo sem uverjen, da nosi tudi vsaj oblika Velikonjevega sporočila sledove spominske netočnosti (gl. koncept deklaracije, kjer je bil »okvir« že od začetka, in Erjavčev članek v IS 1925 14. VI.). Odločilna je zame v tem vprašanju izjava dr. Korošca (Č. XX 173), interpretirana v zvezi s pojmovanjem iniciatorja ljubljanske deklaracije, škofa Jegliča. (S. 1918, 14. I.) Prim. tudi Ušeničnikovo brošuro Um die Jugoslavija in Mahničevo naziranje. (S. 1918, 5. VI.) Vsekakor je bilo drugačno naziranje o deklaraciji (prim. za Kreka Dolencevo izvajanje v Č. XX. 174) le bela vrana.

Bogo Grafenauer.

Popravek

V peti številki »Dejanja« je v pesmi Alojza Gradnika »Nova Golgota« v predzadnji kitici (str. 172) izpadel en verz; tista kitica se mora torej glasiti:

Zašumeli so na polju klasi.

Zažarel je na ognjišču plamen.

Kamen dvignil se je spet na kamen.

Stari spet so se vrnili časi.

DROBNA POROČILA O KNJIGAH

Antun Bonifačić: Paul Valéry (Stvaralački nihilizam). Izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1940.

Za človeka, ki želi pod današnjimi političnimi premiki spoznati njihova duhovna gibanja, ni poučnejše knjige, kakor je ta hrvatska monografija o Valéryju, tipičnem primeru romanske zavesti, ki je vedno bolj spoznavala strukturo duha, njegovo silo in njegovo slabost. Valéry je borec zavesti, ves se postavlja v njeno službo, s polno zavestjo hoče pisati pesmi. Individualno zavest zoperstavlja predvsem kolektivni zavesti, ki jo je spoznal kot največjo nasprotnico človekovo, ko je že leta 1897. s čudovito sposobnostjo zaslutil fašizem, narodni socializem in boljšeizem. Valéryjevo življenje je posvečeno iskanju metode, ki bi človeštvu ustvarila človeški naravi somerni red, tako da bi se pokoravala razumu in stvarnosti ter nič ne bi opustila ali zavrgla. Pod tem vidikom je v sebi združeval znanost in umetnost in postal moderni klerik. Toda Valéryjev humanizem se izteka v antihumanizem, ker obstaja samo v toliko, kolikor je človek sposoben, da se dvigne iz prvotne, elementarne in vitalne togosti ter določi svoje življenje z neizprosno čistostjo in strogostjo razuma.

Antun Bonifačić je močan hrvatski esejist, ki zna Valéryjeve genialne napore kongenialno predstaviti in z jasnimi opombami opremiti.

Gonzague de Reynold: D'où vient l'Allemagne? Librairie Plon, Paris 1940.

To delo je obširna obdelava nemškega problema, ki ga je pisatelj v glavnem zarisal že leta 1934. v enem izmed poglavij knjige »Tragična Evropa«. Razdeljeno je na štiri dele, na oris zemljepisnih in etničnih pogojev, na opis razvoja sodobnega razizma, na zgodovinsko oblikovanje Nemčije in končno na vzroke današnje nemške revolucije. Pisatelj je uporabil svoje veliko znanje, da je orisal izčrpno podobo nemštva.

Dr. h. c. Živojin M. Perić: Životni prostor. Preštampano iz Pravne Misli, Beograd 1940.

Našim bralcem že znani srbski učenjak je izdal v ponatisu svojo najnovejšo razpravo o življenjskem prostoru.

V njenem prvem delu pojasnjuje danes vedno bolj razširjeno in z dejstvi potrjeno teorijo, da je nekemu organizmu kot pogoj obstanka in napredka potrebna svoboda gibanja v nekem fizičnem prostoru. S tem hoče povedati, da se mora slehernemu narodu, ki nima na svoji zemlji za svoje življenje in napredek neogibno potrebnih sredstev, priznati pravica, da si jih pridobi na miren in pošten način, pa tudi to, da si jih v smislu življenjske borbe lahko tudi s silo vzame, če je stiska prevelika in so njegovi sosede nedovzetni za miren postopek.

V drugem delu razgrne podobo današnje borbe za življenjski prostor med velikimi silami zapada. Ko oba tabora objektivno analizira, se kot kristjan in pacifist postavlja na nevtralno stališče. Posebno poučna je resnica o versajski miselnosti, ki je v sebi združevala nemogoče nasprotje, ko je z idejami maskirala imperializem in kapitalizem.

V tretjem delu pa pride do konkretnega zaključka, da bi ne bilo današnjih trenj, ko bi ne bilo angleške svetovne hegemonije. Britanski otok ima namreč pod svojo oblastjo tri četrtine kolonij (brez mandatov) vsega sveta, kar se pravi, da 47 milijonov Angležev gospoduje nad 500 milijoni duš in nad 45 milijoni km², medtem ko 80 milijonov Nemcev nima niti enega km² prekmorskih dežel.

**Za počitnice priporočamo cenjenim naročnikom
naslednje izvirne slovenske knjige:**

Kastelic: PRVE PODOBE, broširano din 50, vezano v platno din 45

Magajna: ZAZNAMOVANI, vezano v pl. din 80, v polusnje din 100

Čampa: MLIN V GRAPI, vezano v pl. din 45, v polusnje din 60

ZALOŽBA LITERARNEGA KLUBA
Ljubljana — Poljanska cesta št. 15/IX. stopnišče